

**Univerzita Karlova**

Fakulta humanitních studií

Studium humanitní vzdělanosti

Josef Šašek

**Výchozí argumenty idealismu George Berkeleyho  
v *Pojednání o principech lidského poznání*  
a *Třech dialogích mezi Hyladem a Filonoem***

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Kunca, Ph.D.

Praha 2023

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19. 6. 2023

Josef Šašek

## **Abstrakt**

Tato práce shrnuje hlavní argumenty, které George Berkeley použil pro svou filosofickou koncepci imaterialismu, resp. idealismu ve dvou svých nejznámějších filosofických spisech, *Pojednání o principech lidského poznání* a *Třech dialogích mezi Hyladem a Filonoem*. Tyto argumenty jsou zde kontextualizovány a přezkoumány v perspektivě raně novověké filosofie tak, aby bylo možno odpovědět na otázku, zda Berkeley svými spisy mohl své současníky přesvědčit o platnosti imaterialistického pojetí. Pro toto přezkoumání je uplatněna zejména analýza amerického filosofa Georgese Dickera *Berkeley's Idealism*.

### **Klíčová slova:**

Berkeley, Dicker, raně novověká filosofie, idealismus, imaterialismus

## **Abstract**

This thesis summarizes the main arguments that George Berkeley used for his philosophical conception of immaterialism or idealism in two of his most famous philosophical writings, *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge* and *Three Dialogues between Hylas and Philonous*. These arguments are contextualised and examined in the perspective of early modern philosophy in order to answer the question of whether Berkeley, through his writings, could have convinced his contemporaries of the validity of the immaterialist account. In particular, the analysis *Berkeley's Idealism* of the American philosopher Georges Dicker's is used for this examination.

## **Keywords:**

Berkeley, Dicker, early modern philosophy, idealism, immaterialism

*Srdečně děkuji PhDr. Tomáši Kuncovi, Ph.D. za důvěru, ochotu a inspirativní konzultace při tvorbě této práce.*

## Obsah

Abstrakt .....	3
Obsah .....	6
1. Úvod.....	7
2. Základní principy filosofie George Berkeleyho .....	9
2.1 Obecné rysy .....	9
2.2 Imaterialismus a idealismus.....	11
2.3 Předchůdci a oponenti .....	13
3. Dva hlavní spisy.....	16
3.1 Pojednání o principech lidského poznání .....	16
3.2 Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem.....	17
4. Berkeleyho výchozí argumenty .....	19
4.1 <i>Principy: Esse je percipi</i> a Berkeleyho výzva .....	19
4.2 Mistrovský argument .....	28
4.3 <i>Dialogy: bezprostřední předměty vnímání</i> .....	32
4.4 <i>Dialogy: argument bolesti a libosti, relativita smyslů</i> .....	34
4.5 Princip podobnosti.....	38
5. Závěr .....	41
Bibliografie.....	43

## 1. Úvod

Jestliže svérázná filosofie George Berkeleyho představovala pro Immanuela Kanta naprosto neakceptovatelné pojetí světa a přelud, vůči němuž je třeba se kriticky postavit,<sup>1</sup> nejedná se o Kantem náhodně zvolený příklad. Berkeleyho „imaterialismus“ či „idealismus“ v určité perspektivě představuje důsledné rozpracování karteziánského „obratu k subjektu“<sup>2</sup> a lze na něj nahlížet jako na jeden z vrcholů evropské filosofie 18. století. Jenže při vši jeho důslednosti a rafinovanosti se nelze při četbě *Pojednání o principech lidského poznání*<sup>3</sup> a *Třech dialogů mezi Hyladem a Filonoem*<sup>4</sup> vyhnout pocitu jakési neadekvátnosti či odporu. Sám Berkeley se sice v obou dílech snaží čtenáře ze všech sil přesvědčit, že akceptováním jeho pojetí nedochází k zásadní deformaci chápání světa,<sup>5</sup> že se jen zbavujeme pouhého filosofického *konstrukt*, nelze však předpokládat, že by se mu podařilo čtenáře přesvědčit doopravdy.

Odhlédneme-li však od intuitivní averze vůči imaterialistické koncepci, zůstává otázka, zda by Berkeley mohl ve své době uspět čistě na racionální bázi prostřednictvím svých argumentů.<sup>6</sup> Kdyby tomu tak bylo, kdyby potenciálem těchto ústředních spisů bylo opravdu přesvědčit čtenáře o správnosti idealistického pojetí podobně, jako přesvědčil Filonús Hylada v *Dialozích*, možná by Berkeley na poli filosofie dosáhl toho, co se podařilo heliocentrikům na poli astronomie – navzdory každodenní zkušenosti dnes víme, že Země obíhá kolem Slunce a ne naopak. Mohl by si Berkeley nárokovat takovou proměnu vědění?

Cílem této práce je vyjádřit základní výčet výchozích argumentů, které Berkeley ve svých dvou nejznámějších filosofických spisech uplatnil k tomu, aby z ontologického rozvrhu

---

<sup>1</sup> KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Praha: Svoboda, 1992, s. 60. (Překl. Jaroslav Kohout a Jiří Navrátil.)

<sup>2</sup> Kant označuje Descartovo metodické zpochybnění hmotného světa za pouhou *úlohu* (Ibid., s. 60.). Je to ale právě rozmanitost v jejích řešeních, která nás upozorňuje na to, že jde o důležitý problém a že filosofie po Descartovi už nemohla být stejná jako před ním.

<sup>3</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*. In: *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha: OIKOYMENH, 2004. (Překl. Markéta Hubová a Marek Tomeček.)

<sup>4</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*. In: *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem. O pohybu*. Praha: OIKOYMENH, 2007. (Překl. Marek Tomeček.)

<sup>5</sup> Např. BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 51. nebo BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, s. 72.

<sup>6</sup> Touto dobou je počátek 18. století, ve filosofickém kontextu je možno ji označit jako dobu vrcholícího novověkého „obratu k subjektu“ před obratem kantovským.

odstraní hmotnou substanci, tyto argumenty pak uvést do širších souvislostí a podrobit je základnímu rozboru s použitím sekundární literatury, zejména práce Georgese Dickera *Berkeley's Idealism*,<sup>7</sup> částečně pak také práce Samuela C. Ricklesse *Berkeley's Argument for Idealism*.<sup>8</sup> Tento rozbor argumentů tedy vychází z principů analytické filosofie, ale pokouší se je kontextualizovat širěji tak, aby zjevněji vynikly jak jejich předpoklady, tak jejich potenciální důsledky. Prostřednictvím tohoto přezkoumání chce tato práce odpovědět na otázku, zda Berkeley mohl prostřednictvím dobových filosofických nástrojů své současníky argumentačně přesvědčit, že jeho extrémní filosofický nárok je oprávněný.

Hovoříme-li o *výchozích* argumentech, je nutno zmínit, co se tímto označením rozumí. Jako výchozí je označen takový argument, který v první řadě zakládá Berkeleyho pojetí skutečnosti bez hmotné substance – pojetí, které na ontologické úrovni obsahuje pouze mysl a ideje.<sup>9</sup> Toto pojetí lze označit jako „idealismus.“<sup>10</sup> Současně lze jako výchozí označit takový argument, který vyvrací ty předpoklady novověké filosofie, které existenci hmotné substance ospravedlňují, tedy argumenty „imaterialistické“.<sup>11</sup> Již zde je zřejmé, že pole působnosti těchto argumentů se bude obvykle překrývat; toto rozlišení může sloužit zejména k dodatečným analýzám např. v rámci filosofických syntéz či revidovaných verzí idealismu v současné filosofii. Co se týče pojmenování argumentů, tato práce vychází z velké části ze zmíněné Dickerovy knihy (s výjimkou tzv. mistrovského argumentu, jemuž Dicker říká „argument ego-centrickou komplikací“<sup>12</sup>).

Dále je nutno zmínit, že Berkeleyho pozitivní ontologický výměr se neodmyslitelně pojí s aktivní rolí Boha, a to jak ve smyslu karteziánské onnipotentní substance, tak ve smyslu čistě náboženském – Berkeley byl biskupem anglikánské církve v jihoirském Cloyne a v jeho práci je velké množství prostoru věnováno ubezpečování čtenáře, že imaterialismus nikterak neodporuje křesťanské víře. Při posuzování jeho argumentace je toto hledisko nutno mít na vědomí, mimo jiné i proto, že zakládá jakýsi berkeleyovský optimismus, který lze nejlépe shrnout větou „Měli bychom věřit, že Bůh zacházel se syny lidí laskavěji, než

---

<sup>7</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism: A Critical Examination*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2011.

<sup>8</sup> RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

<sup>9</sup> Odchylky z tohoto pojetí, které sám Berkeley s různou měrou jednoznačnosti připouštěl, jsou popsány v oddílu 2.1.

<sup>10</sup> Též „subjektivní idealismus.“ DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 4.

<sup>11</sup> Distinkce imaterialistické a idealistické koncepce jsou popsány v oddílu 2.2.

<sup>12</sup> „The argument from the ego-centric predicament.“ DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*.



aby jim dal silnou touhu po poznání, které by umístil zcela mimo jejich dosah.“<sup>13</sup> Berkeley tomu nepochybně věřil a na jeho práci je to znát.

Poznámka: Po terminologické stránce tato práce vychází z aktuálních překladů primární literatury tak, jak je uvedeno v bibliografii. Řada citací – zejména ze sekundární literatury – je nicméně přeložena z anglického originálu. Není-li v bibliografii uveden překladatel, dotyčná pasáž byla přeložena autorem této práce.

## 2. Základní principy filosofie George Berkeleyho

### 2.1 Obecné rysy

Berkeleyho hlavním filosofickým tématem je úplné vyřazení hmoty z našeho chápání světa. Zatímco v běžném pojetí skutečnosti předpokládáme, že mimo nás existují hmotné věci, které vnímáme prostřednictvím smyslů, Berkeley tvrdí, že vjemy věcí – ideje či soubory idejí – jsou vedle myslí to jediné, co skutečně existuje. Toto pojetí se obvykle označuje jako imaterialismus,<sup>14</sup> jehož fundamentálním vyjádřením je známé heslo z *Principů* „*esse je percipi*“, tedy „být znamená být vnímán“. Jestliže ideje věcí v tomto pojetí nejsou zapříčiněny hmotnými objekty vně nás, jejich původce musí být jiný. A protože Berkeley vedle idejí připouští existenci už jen myslím (duchům)<sup>15</sup>, musí být původcem těchto idejí jen jiný duch: duch nekonečně mocný, souhrn všech dokonalosti, tedy Bůh.

Ontologický rozvrh Berkeleyho pojetí tedy zahrnuje jednu nekonečnou, nestvořenou substancí – Boha a velké (konečné) množství konečných, stvořených substancí – myslí. Prostředkem „interakce“ mezi substancemi jsou ideje. Zatímco substance (mysl, duch či „já“) je aktivní, idea je pouze pasivní obsah myslí, vzniká tedy výhradně jejím působením

---

<sup>13</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 3 Úvodu.

<sup>14</sup> Toto označení uplatnil i sám Berkeley prostřednictvím Filonoa ve *Třetím dialogu*, kde zjevně potřeboval svůj postoj nějak shrnout pod jednoduché označení: „Nedá se tedy čekat, že by kdokoli, ať *materialista* nebo *imaterialista*, měl úplně přesný pojem Boha [...]“. BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, s. 89.

<sup>15</sup> Ve svých *Zápisnících* Berkeley shrnuje: „Existence is percipi, or percipere, (or velle, i.e. agere).“ BERKELEY, George. *Commonplace Book. Mathematical, Ethical, Physical, and Metaphysical. In: The Works of George Berkeley. Vol. 1 of 4: Philosophical Works, 1705-21*. Project Gutenberg, 2012, s. 81.

a bez ní nemůže existovat. Svět, který vnímáme, je tedy komplexní neomezený soubor idejí. Idea nemůže existovat bez toho, aby byla vnímána: pokud ji nevnímá některé jednotlivé „já“, existuje tak, že je vnímána, resp. produkována Bohem – tak je zaručena kontinuita světa. Schopnost mysli pojímat ideje je však jen jeden její epistemický rozsah, představuje schopnost mysli se vztahovat mimo sebe samu, k předmětům. Druhým takovým rozsahem je schopnost mysli zabývat se sama sebou, introspekce. Pro ni Berkeley zavedl tzv. teorii poznatků (*theory of notions*)<sup>16</sup>.

Toto rozvržení s sebou ale nese určité konsekvence, jichž si byl sám Berkeley velice dobře vědom. V první řadě se jedná o to, že smyslový svět, jehož bezprostředním a jediným činitelem je Bůh, oproti karteziánskému modelu jaksi mění svůj charakter. Nejde totiž o vědeckou matici, která je klíčem pro emancipaci člověka, jako je tomu u Descarta; skutečnost je zde souborem *znaků (signs)*, které člověka mohou toliko vést správným směrem.<sup>17</sup> Věda nemůže být ničím jiným než naukou o těchto znacích. Ve světě nelze objevovat pevné zákonitosti a principy, protože svět je Božím výtvozem, je to *kosmos* v antickém smyslu, nikoli *universum* ve smyslu novověkém. Novověká věda usiluje o ovládnutí přírody prostřednictvím poznání hmotných působících příčin, její výklad světa je mechanistický. U Berkeleyho je ovšem nemožné vysvětlovat povahu přírody striktně mechanisticky, protože jedinou působící příčinou je u něj vždy myslící substance. Tato dominance ducha však neznamená, že by pro Berkeleyho svět znamenal něco ontologicky podružného či nezajímavého.<sup>18</sup> Právě naopak: to, že nechce selektivně redukovat skutečnost na prvočinitele vědy, které jediné lze nazírat s evidencí,<sup>19</sup> otevírá mu skutečnost

---

<sup>16</sup> Teorií poznatků se velmi důkladně zabýval James Hill. Podtrhl zejména skutečnost, že Berkeley introspektivní schopnost ducha v žádném případě neklade na roveň smyslovému poznání (idejím), má se jednat o principiálně jinou mohutnost substance. HILL, James. *Berkeleyho filosofie ducha*. Praha: Filosofia, 2016. (Překl. Lukáš Kollert.) Sám Berkeley to jednoznačně říká už v *Principech*: „Ale jak to chápu já, slova *vůle, duše, duch* nezastupují vůbec žádnou ideu, nýbrž něco, co se od idejí naprosto liší a co se jako činitel nikdy nemůže podobat žádné ideji, ani jí nemůže být nikdy představováno.“ BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 27.

<sup>17</sup> Jonathan Dancy zevrubně popisuje konsekvence Berkeleyho filosofie pro vědu ve svém editorském úvodu k *Princípům*: DANCY, Jonathan. Editor's Introduction (Principles). In: BERKELEY, George. *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*. New York: Oxford University Press, 1998, s. 50–54.

<sup>18</sup> Berkeley tento postoj demonstruje na začátku *Dialogů*, kde nechá Filona velebit ranní zahradu: „Ta purpurová obloha, to nespoutané, ale sladké prozpěvování ptáků, stromy a rostliny v plném květu, jemné působení vycházejícího slunce, tyto a tisíce jiných bezejmenných krás přírody tiše uchvacují duši.“ BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonem*, s. 10.

<sup>19</sup> DESCARTES, René. *Rozprava o metodě. Jak vést správně rozum a hledat pravdu ve vědách*. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 19. (Překl. Karel Šprunk.)

v celé její bezbřehosti. Z dnešního pohledu je taková bezbřehost obtížnější na uchopení z hlediska vědy, znamená však daleko zajímavější východisko z hlediska *religiozity*. Svět smyslových počitků se totiž u Berkeleyho stává lingvistickým systémem, kde nám znaky zprostředkovaně dávají nahlédnout činnost Boha jakožto Tvůrce.<sup>20</sup>

Z výše uvedeného vyplývá, že i když George Berkeley ve svém filosofickém pojetí uplatňoval novověké principy, jeho celkové vyústění jako by směřovalo spíše směrem ke stagnaci a konzervaci, není v něm příliš místa pro technologický pokrok či emancipaci člověka. Jak uvádí Tom Jones ve své obsáhlé filosofické biografii, Berkeley byl jednak myslitelem velice společenským, který se nebál své otázky veřejně diskutovat (typickým příkladem je i samo situování *Dialogů*) a neváhal zpochybnit jakoukoli autoritu, současně však byl osobností hluboce vnímající dobové problémy a prudké změny, proti kterým vystupoval: vždyť jak *Principy*, tak *Dialogy* vystupují primárně proti skeptikům a ateistům.<sup>21</sup> V tomto kontextu je také třeba Berkeleyho chápat. Jeho myšlení rozhodně není samoúčelným tlacháním, nýbrž sleduje určité cíle, usiluje o určitý řád a v jeho jádře je vždy reflektovaný vztah člověka a Boha.<sup>22</sup>

## 2.2 Imaterialismus a idealismus

Jak již bylo řečeno, Berkeley sám svou filosofii v *Dialozích* označil jako *imaterialismus*. Toto označení v dnešním kontextu znamená, že z ontologického rozvrhu je funkčně odstraněna hmotná substance. V kontextu *Principů* a *Dialogů* to znamená, že hmota nemá žádný podíl na našem smyslovém vnímání, pročež nelze předpokládat, že by naše představy o přírodních zákonech obrazy mechanistické děje jsouceny kvalitativně odlišných od ducha.<sup>23</sup>

---

<sup>20</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 65.

<sup>21</sup> JONES, Tom. *George Berkeley: A Philosophical Life*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2021, kap. 3.

<sup>22</sup> „[...] byl jak vědcem-obrazoborcem, odhodlaným zpochybňovat uznávané názory, tak obhájcem zavedených náboženských postojů, který se zasazoval o boj proti ateismu a skepticizmu.“ *Ibid.*, s. 179.

<sup>23</sup> Právě tento postoj je závěrem prvního dialogu: Hylas připouští, že hmotu nemůže žádným způsobem poznat a v její existenci pouze – na základě zvyku – věří, což je ve Filonoově výkladu projevem totálního skepticismu. BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonem*, s. 42–44.

Takové pojetí ale samozřejmě postrádá funkční vysvětlení podstaty skutečnosti, proto jej lze označit jako pojetí *negativní*.<sup>24</sup> Berkeley u něj rovněž nezůstává, a aby se mu svět nerozpadl na disparátní chaos idejí procházejících myslí, přisuzuje tvůrčí a jednotící úlohu nekonečné substanci, tedy Bohu. Bůh jako přímo působící garant ucelené skutečnosti jistě není nic nového, s touto úlohou pracuje Descartes, Malebranche, Leibniz i jiní. Jenže nikde jinde nepůsobí Bůh tak bezprostředně jako u Berkeleyho, žádné jiné ontologické rozvržení nepřisuzuje duchovní substanci tak aktivní úlohu. Označení *imaterialismus* pro takové pojetí není pro mnohé autory dostatečně přiléhavé, protože postrádá pozitivní konceptualizaci. Označují proto Berkeleyho filosofii jako *idealismus*.

Pojem idealismus je občas nesprávně chápán jako popření existence věcí kolem nás. Jak již bylo řečeno, Berkeley sám si nic takového nemyslel, což ovšem nebránilo některým jeho kritikům na něj právě takto pohlížet. Asi nejznámějším z nich byl literát Samuel Johnson, který se domníval vyvrátit Berkeleyho teorii pouhým nakopnutím kamene.<sup>25</sup> Rickless rozlišuje dvě pojetí idealismu. První (tzv. *idealismus par excellence*) předpokládá, že existence a povaha věcí závisí výlučně na mysli. Druhé pak pracuje s předpokladem, že existují jen mysli a ideje.<sup>26</sup> Berkeleymu můžeme přisoudit obě tato pojetí; podstatné zde je, že obě pojetí určují mysli (první explicitně, druhé implicitně) vzhledem ke skutečnosti principiálně aktivní úlohu. Idealismus lze tedy v opozici k imaterialismu chápat jako *pozitivní* pojetí.

Proč tato označení vůbec rozlišovat? Je-li řeč o filosofii raného novověku, pravděpodobně to není nutné. Důvodem proti takovému rozlišování je navíc skutečnost, že sám Berkeley ve výše zmíněné pasáži ve třetím dialogu zcela přirozeně používá označení *imaterialismus* pro celou svou filosofii, protože popření hmoty a uznání existence jen idejím a myslím jsou z jeho hlediska spojené nádoby. Je tedy nutno uznat, že takové rozlišování je čistě vnější pojmenování, které by pro Berkeleyho pravděpodobně valný význam nemělo. Pokud

---

<sup>24</sup> Margaret Atherton zmiňuje, že toto – do jisté míry krajní – pojetí skutečnosti se explicitně vyskytuje právě pouze v *Principech* a *Dialogích*. ATHERTON, Margaret. Berkeleyánství a popření hmoty. In: GLOMBÍČEK, Petr a James HILL, eds. *George Berkeley. Průvodce jeho filosofií*. Praha: Filosofia, 2009, s. 95. (Překl. Petr Glombíček.)

<sup>25</sup> FOGELIN, Robert J. *Routledge Philosophy GuideBook to Berkeley and the Principles of Human Knowledge*. London, New York: Routledge, 2001, s. 31.

<sup>26</sup> RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*, s. 1.

nicméně lze pojmout imaterialistickou teorii bez současného přijetí idealistické, takové rozlišení je žádoucí i prakticky.<sup>27</sup>

Toto rozlišení Berkeleyho filosofie na negativní (imaterialistický) a pozitivní (idealistický) aspekt je jedním z možných východisek pro analýzu jeho argumentace: Georges Dicker ve svém přezkoumání Berkeleyho argumentace sice nečiní rozdíl mezi imaterialistickou a idealistickou koncepcí, samotné jeho argumenty ale tak či onak dělí na *přímé* (které spočívají zejména na demonstraci funkčnosti idealistického rozvrhu) a *nepřímé* (které upozorňují na rozpory v pojmu hmoty coby ontologické substance, typicky jde o odpovědi na námitky).<sup>28</sup> Tento způsob strukturování argumentace lze ostatně nalézt i v *Dialogích*: první dialog je – v Dancyho interpretaci – v duchu negativní argumentace, protože zde Filonús Hyladovi destruuje jeho zakořeněnou víru ve hmotnou substanci.<sup>29</sup> Přímé vývody podporující pozitivní idealistické stanovisko lze nalézt až ve druhém a třetím dialogu.

Berkeleyho lze v současnosti ocenit nejen pro prohnání, kterou demonstruje v argumentaci proti hmotě, ale i pro odhodlanou a nesmlouvavou důvěru ve schopnosti ducha, která zakládá jeho argumenty idealistické. Berkeleyho filosofii nelze pochopit jen z jednoho jejího aspektu, jakkoli nás fascinuje to, jak ve svém útoku na hmotnou substanci protřele „slabší důvody činí silnějšími.“<sup>30</sup>

### 2.3 Předchůdci a oponenti

Georges Dicker označuje Berkeleyho za myslitele, který v první řadě *reaguje* na některé hlavní myšlenky raně novověké filosofie.<sup>31</sup> Těmito myšlenkami jsou především dualismus

---

<sup>27</sup> Lze např. tematizovat smyslový svět jako produkt něčeho jiného než aktivní mysli. Mohlo by se jednat o simulaci (jejíž původce je nám neznámý), v takovém případě by vyvstávaly zcela nové otázky po povaze skutečnosti. Hypotetické varianty takového světa popisuje např. CHALMERS, David J. *The Matrix as Metaphysics*. In: *The Character of Consciousness*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, s. 455–494.

<sup>28</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 3–5.

<sup>29</sup> Negativní závěr ukazuje i sám Berkeley tvrdými slovy Filonóa „Takže jsem dokázal, co jsem chtěl, totiž že tvé principy vedou do skepticismu.“ BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonóem*, s. 44.

<sup>30</sup> PLATÓN. *Obrana Sókrata*. In: *Euthyfrón. Obrana Sókrata. Kritón*. Praha: OIKOYMENH, 2005, s. 44. (Překl. František Novotný.)

<sup>31</sup> „Philosopher of reaction“ DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 4.

*res cogitans* a *res extensa*, dále tzv. korpuskulární teorie, z ní plynoucí teorie primárních a sekundárních kvalit a tzv. reprezentační teorie vnímání. Hlavními představiteli těchto teorií jsou zejména René Descartes a John Locke; jejich názorům (či názorům jejich následovníků) je také v *Principech* a *Dialozích* věnováno velké množství námitek, resp. odpovědí na ně.

Bylo by možno předpokládat, že Berkeleyho postoj je spjat s Descartovým argumentem souvislého snu tak, jak jej popsal v *Meditacích o první filosofii* v I. meditaci<sup>32</sup> a jeho nepřilíživě přesvědčivým vyvrácením ve VI. meditaci.<sup>33</sup> Karteziánský ontologický rozvrh je vlastně z hlediska rozčlenění na *res cogitans* a *res extensa* redundantní, protože Descartes sám připouští, že by naše ideje ze smyslů mohly být získány přímo od Boha či „prostřednictvím nějakého stvoření“<sup>34</sup> – a nadto by se vyhnul problému vzájemného působení dvou principiálně odlišných substancí. Pro Descartovo mechanistické pojetí přírody je ale hmotná substance zásadním konstitutivním prvkem, má určité základní vlastnosti, které lze popsat jazykem matematiky a lze ji donekonečna dělit. Základními prvky *res extensa* jsou tedy tzv. *korpuskule*, hmotné částičky pouhým okem neviditelné, jejichž uspořádání tvoří povahu hmoty tak, jak se s ní setkáváme na úrovni smyslové evidence.

Karteziánské pojetí hmoty rozpracoval John Locke v *Eseji o lidském chápání*, kde ve druhé knize popsal tuhost, rozlehlost, tvar, pohyb a počet hmotných částic (korpuskulí) jako *primární kvality*, zatímco jejich ostatní vlastnosti (barva, chuť, vůně, zvuk) označil jako *sekundární kvality*, které se uplatňují jen v součinnosti s vnímajícím subjektem. Tato poměrně jednoznačná klasifikace smyslových kvalit znamenala definitivní odvrát od aristoteléské fyziky ve prospěch mechanistického pojetí skutečnosti. Lockovi je též připisována formulace tzv. *reprezentační teorie vnímání*, která vysvětluje povahu vnímání hmotného světa jako proces, při němž dochází k afekci smyslových orgánů vnímaným předmětem a následný transfer této informace nervovým systémem do mozku, kde se utváří

---

<sup>32</sup> „Dělejme tedy, že sníme a tyto jednotlivosti, jako že máme otevřené oči, pohybujeme hlavou a natahujeme ruce, nejsou pravdivé, ba dokonce že nemáme takové ruce ani celé tohle tělo [...]“ DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 33. (Překl. Petr Glombíček a Tomáš Marvan.)

<sup>33</sup> „[Bůh mi dal] velký sklon věřit, že ony ideje jsou vysílány tělesnými věcmi, nevidím, jak by bylo možno chápat je jako neklamajícího, kdyby ony ideje byly vysílány odjinud než z tělesných věcí. A tělesné věci tudíž existují.“ Ibid., s. 113.

<sup>34</sup> Ibid.

idea vnímané věci.<sup>35</sup> Idea vnímané věci v naší mysli tak tuto věc *reprezentuje*. Podstatným rysem tohoto pojetí je předpoklad, že mysl má k dispozici pouze ideje (tzn. bezprostředně nazírá jen je), zatímco sama hmotná věc stojí mimo její dosah.<sup>36</sup> Jak uvidíme dále, tento předpoklad, na němž by se nejspíš shodla rozhodující část raně novověkých filosofů, je pro Berkeleyho klíčový.

Uvedené Descartovy i Lockovy myšlenky jsou hlavním cílem Berkeleyho argumentace (tedy imaterialismu v jeho negativním smyslu). Jak uvidíme dále, většina jeho argumentů útočí proti některé z těchto tezí. Dancy mimoto zdůrazňuje<sup>37</sup> vliv Nicolase Malebranche, jehož filosofii je Berkeley podstatně blíže než Descartově.<sup>38</sup> Malebranche neuznával mechanistické příčiny a za jedinou skutečnou příčinu považoval pouze Boha (potud se s Berkeleym víceméně shoduje), velice specifické je však jeho pojetí primárních a sekundárních kvalit: sekundární kvality vlastně vůbec neodvisí od předmětů, jde v podstatě o čisté vjemy (které odvisí toliko od Boha).<sup>39</sup> Na Malebranchově filosofii se ukazuje, že je-li hmota zbavena příčinného působení, stává se fakticky zbytečnou.<sup>40</sup> Berkeleyho myšlenky byly ostatně občas přirovnávány k těm Malebranchovým,<sup>41</sup>

---

<sup>35</sup> LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*. Praha: OIKOYMENH, 2012, s. 131. (Překl. Miloš Dokulil.)

<sup>36</sup> Jak uvádí Dicker, tento aspekt reprezentační teorie se Lockovi tradičně připisuje, i když se pro něj v *Eseji* podle jeho mínění nevyskytuje tolik opory. DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 28.

<sup>37</sup> DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Principles)*, s. 61.

<sup>38</sup> Berkeley se s Malebranchem pravděpodobně setkal během své návštěvy ve Francii v r. 1713. GLOMBÍČEK, Petr. George Berkeley. Život a dílo. In: GLOMBÍČEK, Petr a James HILL, eds. *George Berkeley. Průvodce jeho filosofií*. Praha: Filosofia, 2009, s. 21.

<sup>39</sup> „Když vnímáme nějakou smyslovou věc, nachází se v naší percepci pocit a čistá idea. Pocit je modifikací naší duše a tuto modifikaci v nás zapříčiňuje Bůh, který ji v nás může zapříčinit, ačkoli ji sám nemá, neboť v ideji, kterou má o naší duši, nahlíží, že naše duše je této modifikace schopna.“ MALEBRANCHE, Nicolas. *Hledání pravdy, v němž se pojednává o přirozenosti lidského ducha a o tom, jak ho máme užívat, abychom se vyhnuli omylu ve vědách, 1. díl*. Praha: Togga, 2017, s. 390 (III.2.6). (Překl. Martin Vrabec.)

<sup>40</sup> DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Principles)*, s. 62.

<sup>41</sup> I. C. Tipton a C. J. McCracken vidí *Dialogy* nejen jako prostor pro nové Berkeleyho argumenty (či nové formulace původních argumentů), ale i pro to, aby se jimi důsledněji vymezil proti Malebranchově filosofii. TIPTON, Ian. C. a Charles. J. MCCRACKEN, eds. *Berkeley's Principles and Dialogues: Background Source Materials*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2000, s. 170.

### 3. Dva hlavní spisy

#### 3.1 *Pojednání o principech lidského poznání*

Spis *Pojednání o principech lidského poznání* (*A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*, obvykle zkracovaný na *Principles*, resp. *Principy*) vyšel poprvé tiskem roku 1710, tedy v Berkeleyho pětadvaceti letech. Dancy upozorňuje na to, že na *Principech* je znát určitý spěch a nadšení člověka, který objevil něco, co všichni ostatní přehlédli.<sup>42</sup> Berkeleyho cílem v tomto spisu tedy bylo vyložit svou filosofii rázně a jasně; Dicker jej ostatně mezi velkými učiteli sedmnáctého a osmnáctého století řadí mezi ty nejjednoznačnější.<sup>43</sup>

Principy jsou strukturovány poměrně svérázným způsobem.<sup>44</sup> Úvod je věnován kritice abstraktních idejí, tedy takových idejí, které se neopírají o smyslovou zkušenost. Není zde ani zmínka o popření hmoty,<sup>45</sup> text je věnován zejména nesouladu jazyka a myšlení, resp. obrazotvornosti. Berkeleyho postoj lze shrnout do jeho poznámky ze *Zápisníků*: „Žádné slovo nelze použít bez ideje.“<sup>46</sup>

Hlavní část Berkeleyho argumentace se odehrává v prvních třiatřiceti odstavcích. Úvodní argumenty prosazují tezi, že jedinou možnou substancí je duch, čili to, co vnímá.<sup>47</sup> Poté Berkeley napadá filosofickou koncepci hmoty v imaterialistických argumentech - tzv. principu podobnosti (*likeness principle*),<sup>48</sup> argumentu proti rozlišení primárních a sekundárních kvalit,<sup>49</sup> proti hmotě jakožto substancí, resp. tzv. substrátu<sup>50</sup>, následuje tzv. mistrovský argument (*master argument*)<sup>51</sup> a idealistické pojetí Boha – Původce přírody a smyslových idejí.<sup>52</sup> Tím je hlavní argumentační část *Principů* uzavřena. Další odstavce se

---

<sup>42</sup> DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Principles)*, s. 5.

<sup>43</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 6.

<sup>44</sup> Následující popis struktury *Principů* vychází zejména z Dancyho analýzy spisu (DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Principles)*, s. 76–82.) a některých Dickerových postřehů (DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*.)

<sup>45</sup> Podle Dancyho je tomu tak proto, aby autor čtenáře nešokoval hned na začátku spisu. DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Principles)*, s. 18.

<sup>46</sup> BERKELEY, George. *Commonplace Book. Mathematical, Ethical, Physical, and Metaphysical*, s. 81.

<sup>47</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 1–7.

<sup>48</sup> *Ibid.*, odst. 8.

<sup>49</sup> *Ibid.*, odst. 9–15.

<sup>50</sup> *Ibid.*, odst. 16–21.

<sup>51</sup> *Ibid.*, odst. 22–24.

<sup>52</sup> *Ibid.*, odst. 25–33.



věnují námitkám a odpovědím na ně z hlediska „zdravého rozumu“ (*common sense*) a vědy,<sup>53</sup> posléze i z hlediska křesťanského náboženství.<sup>54</sup> Poslední část *Principů* pak líčí výhody idealistického postoje,<sup>55</sup> zejm. z hlediska přírodních věd<sup>56</sup> a matematiky,<sup>57</sup> samotný závěr spisu pak z hlediska křesťanské filosofie.<sup>58</sup>

### 3.2 *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*

O spisu *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem* (*Three Dialogues between Hylas and Philonous*, obvykle zkracováno na *Dialogues*, resp. *Dialogy*), který poprvé vyšel tiskem roku 1713, bývá často řečeno, že vysvětluje Berkeleyho imaterialistickou, resp. idealistickou filosofii srozumitelnější formou.<sup>59</sup> Není to však přesné. *Dialogy* představují v první řadě jakési předznamenání druhého dílu *Principů*, jejichž nedokončený rukopis Berkeley ztratil během své cesty na evropský kontinent, a které se pravděpodobně měly zabývat analýzou duchovní substance.<sup>60</sup> V *Dialogích* skutečně najdeme přinejmenším zčásti rozpracovanou nauku o *poznacích* (*notions*), která se v *Principech* vůbec nevyskytuje.<sup>61</sup> *Dialogy* ale vzhledem k *Principům* představují i určitý kvalitativní posun v argumentaci. Jones upozorňuje na to, že *Dialogy* zjevně reagovaly na některé kritiky *Principů*,<sup>62</sup> zatímco Dicker ve své analýze argumentace *Dialogů* zdůrazňuje, že Berkeley zde vlastně rozpracoval premisy, které v *Principech* předpokládal jaksi samozřejmě.<sup>63</sup>

Struktura *Dialogů* sleduje epistemické schéma: *První dialog*<sup>64</sup> je věnován vývratu materialistického přesvědčení Hylada (tedy zastánce hmoty); Filonús (čili ten, který miluje rozum – Berkeleyho literární alter ego) jej přesvědčí o tom, že materialistické pojetí

---

<sup>53</sup> Ibid., odst. 34–81.

<sup>54</sup> Ibid., odst. 82–84.

<sup>55</sup> Ibid., odst. 85–156.

<sup>56</sup> Ibid., odst. 101–117.

<sup>57</sup> Ibid., odst. 118–132.

<sup>58</sup> Ibid., odst. 135–156.

<sup>59</sup> Např. GLOMBÍČEK, Petr. *George Berkeley. Život a dílo*, s. 20.

<sup>60</sup> Třetí část *Principů* se pak měla nejspíš zabývat přírodní vědou. DANCY, Jonathan. Editor's Introduction (*Dialogues*). In: BERKELEY, George. *Three Dialogues between Hylas and Philonous*. New York: Oxford University Press, 1998, s. 37.

<sup>61</sup> *Principy* se omezují na konstatování, že neexistuje idea ducha (z čehož plyne, že duch sám buďto poznává jiným způsobem než prostřednictvím ideje, anebo se není schopen poznat vůbec). Např. BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 27, 135.

<sup>62</sup> JONES, Tom. *George Berkeley: A Philosophical Life*, s. 113.

<sup>63</sup> Jedná se zejména o předpoklad, že předměty lidského poznání jsou ideje a nic jiného. DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 84.

<sup>64</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, s. 10–45.

skutečnosti vede ke skepticismu. Začátek dialogu je věnován definicím pojmů – nejdůležitější je zde vymezení tzv. smyslové bezprostřednosti: věci, které vnímáme, jsou nám dány pouze jako ideje. Hylas se snaží obhájit nezávislou existenci hmotných předmětů, Filonús ale tuto koncepci napadne nejprve na úrovni sekundárních kvalit (tzv. argumentem bolesti a libosti), posléze i na úrovni kvalit primárních (zejména argumentem z relativity smyslů). Na konci prvního dialogu Hylas uznává, že o hmotných věcech existujících mimo smyslové vnímání (tedy mimo ideje) nemůže tak či onak říci vůbec nic.

Druhý dialog<sup>65</sup> se zaměřuje na pozitivní vyložení ontologického rozvrhu. Úvodní pasáž, v níž Filonús obdivuje funkcionalitu přírody, přechází do teleologického postoje a akcentuje roli Boha jakožto jediné působící příčiny. Berkeley tedy představuje idealistickou koncepci skutečnosti a prezentuje ji jako – oproti takové, která se opírá o hmotnou substanci – funkční a nerozpornou. Jestliže Hyladova pozice je skeptická proto, že o skutečné povaze přírody nemůže nic říci, Filonús nabízí alternativu: smyslové věci jsou ideje, poznáváme je přímo – a jsou právě takové, jak je vnímáme: se světem jsme v přímém styku, nikoli zprostředkovaném.<sup>66</sup> Závěr dialogu podle Dancyho vyjasňuje hlavní rozdíl mezi Berkeleym a Malebranchem: Berkeley nepovažuje za nutné držet filosofický koncept hmoty, který nemá žádnou funkci.<sup>67</sup>

Třetí dialog<sup>68</sup> se pak – podobně jako *Principy* – zabývá námitkami a odpověďmi. První skupina námitek se zabývá tím, co lze říci o spirituální substanci a co lze říci o substanci materiální. Berkeley ústy Filonoa připouští jen spirituální substanci, jejíž poznání začíná u nás samých a pokračuje přes Boha až k ostatním „já“.<sup>69</sup> Druhá skupina námitek řeší smyslový svět a způsob, jakým jej můžeme chápat jako jeden, jako jedno sdílené prostředí. Třetí skupina námitek se zabývá vědou a kauzalitou, čtvrtá pak křesťanskou perspektivou: může být Berkeleyho koncepce božské substance adekvátní pro křesťanského Boha? Neklame nás takový Bůh, pokud věříme v existenci hmotného světa? Filonús opakuje ústřední berkeleyovskou tezi: přijetím idealismu neodmítáme svět kolem nás, ale pouze filosofický konstrukt hmotné substance, který podle něj nedává smysl.

---

<sup>65</sup> Ibid., s. 46–63.

<sup>66</sup> DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Dialogues)*, s. 15.

<sup>67</sup> Ibid., s. 16.

<sup>68</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, s. 64–97.

<sup>69</sup> DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Dialogues)*, s. 17.

## 4. Berkeleyho výchozí argumenty

### 4.1 *Principy: Esse je percipi* a Berkeleyho výzva

Úvodní odstavce *Principů*<sup>70</sup> jsou důležité jak tím, co je v nich řečeno, tak tím, co v nich řečeno není. Berkeley nejprve učiní výčet toho, s čím chce jediné pracovat (a co podle něj jediné existuje): ideje a duchovní substance.<sup>71</sup> Ideje jsou ze smyslů, z introspekce<sup>72</sup> a odvozené (paměti či představivosti).<sup>73</sup> Jako smyslové věci označujeme uspořádání či soubory více idejí – Berkeley uvádí příklad s jablkem: takto označujeme soubor specifických smyslových idejí, které se obvykle vyskytují společně a pro které máme označení *jablko*.<sup>74</sup> Všimněme si zde dvou aspektů. Za prvé: Berkeley rovnou s jakousi samozřejmostí předpokládá, že *předměty lidského poznání jsou ideje a nic jiného*. Potud je jeho úvod v duchu Lockovy teorie poznání,<sup>75</sup> Dicker ovšem namítá, že by bylo možno za předměty lidského poznání – v Berkeleyho době, stejně jako dnes – označit rovnou hmotné věci a ne ideje.<sup>76</sup> Jak uvidíme dále, tento předpoklad už v *Dialozích* není samozřejmým a Berkeley jej potřeboval obhájit. Za druhé: jestliže věci jsou soubory idejí a současně ideje jsou předměty lidského poznání, věci (tedy soubory idejí) jsou v Berkeleyho epistemickém systému jaksi devalvovány, protože samy o sobě nejsou předmětem lidského poznání, jsou to pouhá *jména*. Robert J. Fogelin k tomu poznamenává: „Berkeley říká, že povaha smyslového předmětu je plně vystižena tím, že jde o soubor idejí rozličných kvalit či vlastností.“<sup>77</sup> Poznání samo se tedy zaměřuje na ideje, nikoli na esence, je partikularistické,

---

<sup>70</sup> Úvod *Principů*, který pojednává o abstraktních idejích, lze chápat spíše jako epistemologické rozlišení, které samotnou argumentaci pro idealismus neovlivňuje do té míry, jak by bylo možno předpokládat ze samotného textu. Kritika abstraktních idejí z hlediska této práce představuje upozornění na nesoulad jazyka a imaginace. Srov. JONES, Tom. *George Berkeley: A Philosophical Life*, s. 88.

<sup>71</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 1.

<sup>72</sup> Přičemž idea z introspekce není totéž, co poznatek o duchu samém, jak je řečeno dále.

<sup>73</sup> Oproti Dickerově označení „complex ideas“ je vhodnější označení „odvozené ideje“, protože se nemusí nutně jednat o ideje složené.

<sup>74</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 1.

<sup>75</sup> LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*, s. 31.

<sup>76</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 68.

<sup>77</sup> FOGELIN, Robert J. *Routledge Philosophy GuideBook to Berkeley and the Principles of Human Knowledge*, s. 43.

čímž je vpravdě novověké. Současně se zde objevuje myšlenka *označování* souboru idejí jako věci, tedy funkce jazyka, která je pro Berkeleyho velice důležitá.<sup>78</sup>

Druhý odstavec *Principů* vyjadřuje předpoklad, že ideje mohou být poznávány, resp. vnímány jedině duchem a že toto vnímání je pro ideu jediný způsob, jak existovat.<sup>79</sup> Žádná idea tedy nemůže existovat bez toho, že by byla vnímána. V kombinaci s předpokladem z prvního odstavce ovšem získáme první ne zcela intuitivní závěr „žádný předmět lidského poznání nemůže existovat, aniž by byl vnímán.“<sup>80</sup> Tento závěr předznamenává argumentaci třetího odstavce, který v zásadě říká totéž: jestliže o nějaké věci (tzn. souboru idejí) tvrdím, že existuje, míním tím, že ji vnímám.

Všimněme si, že tento argument se skutečně zakládá na běžné zkušenosti: jestliže chceme doložit, že něco existuje, poukážeme na svou smyslovou zkušenost, vidíme to, slyšíme to, dotýkáme se toho. V takové situaci bychom řekli, že něco existuje, protože to vnímáme. Intuitivně bychom snad řekli, že existence dotyčné věci jaksi *předchází* vnímání. Věc tady přece byla předtím, než jsme ji zaznamenali zrakem. Vnímání je prostředkem k tomu, abychom se o existenci věci dozvěděli. Toto uchopení procesu vnímání ale specificky v prostředí novověké filosofie ztrácí samozřejmost, protože se jej nepodařilo přesvědčivě dokázat. Berkeley jako první vzal tuto nesamozřejmost vážně a ve třetím odstavci *Principů* ji vyjádřil pregnančně: „jejich [věcí] *esse* je *percipi* a není možné, aby měly nějakou existenci mimo mysl či myslící věci, které je vnímají.“<sup>81</sup> Říká tím, že existence určité věci pro nás – striktně řečeno – znamenat právě jen to, že je vnímána, protože nic jiného o ní říci prostě nemůžeme.

Dicker tento argument označuje jako argument z významu pojmu „existovat“ (argument from the meaning of „exist“) a všimá si toho, že Berkeley ve třetím odstavci chápe vnímání určité věci poměrně široce: buď ji *vnímám já* **nebo** *bych ji vnímal* za určitých okolností

---

<sup>78</sup> Všimněme si však, že v prvním odstavci *Principů* ještě Berkeley výslovně neříká, že by slovo jablko označovalo soubor idejí. Lze však předpokládat, že záležitost chápal právě takto, protože v odstavci 49 říká, „[...] tvrdit, že kostka je tvrdá, rozlehlá a čtverhranná, neznamenaá přisoudit tyto kvality subjektu, který se od nich liší a podpírá je, ale jen objasnit význam slova kostka.“ BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 49. Zde již je označení věci slovem chápáno jako soubor idejí (resp. kvalit, což je pro Berkeleyho totéž). BERKELEY, George. *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*. Jonathan DANCY, ed. New York: Oxford University Press, 1998, pozn. (Principles) 20., s. 198.

<sup>79</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 2.

<sup>80</sup> Protože předmětem lidského poznání jsou ideje (ať už smyslové, z introspekce či složené). Dicker tento argument označuje jako „úvodní sylogismus“. DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 68–71.

<sup>81</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 3.

nebo ji vnímá jiný duch. Dicker podotýká, že toto pojetí je logickou disjunkcí: aby byl výrok pravdivý, stačí, aby byla pravdivá jediná z jeho podmínek. Výrok by tedy bylo možno formulovat i tak, že určitá věc existuje, pokud *bych ji vnímal* za určitých okolností. Existence věci je zde zaručena nikoli *aktuálním vnímáním*, nýbrž pouhou její *vnímatelností*, což jde proti duchu následné Berkeleyho argumentace.<sup>82</sup> Rickless ovšem ve svém rozboru tohoto argumentu, který nazývá sémantickým (semantic argument), upozorňuje na to, že vnímatelnost předmětu sice neplní funkci ve smyslu jeho aktuálního vnímání, ale jde o zásadní vlastnost, která se principiálně pojí se slovem existovat.<sup>83</sup> Jako problém výše zmíněné disjunktivní pasáže chápe Rickless i vnímání určité věci jiným duchem, protože aktu vnímání nejsem účasten *já* jakožto jediný subjekt, který se o onom vnímání věci může skutečně přesvědčit. Z tohoto hlediska se tedy Rickless domnívá, že Berkeley pojímal sémantický význam pojmu *existovat* širěji než jako pouhé aktuální vnímání, což dokládá i pasáží z *Dialogů*, kde Filonús rovněž hovoří o vnímatelnosti jako takové: „Všechny smyslové věci jsou bezprostředně vnímatelné; a bezprostředně vnímatelné věci jsou idejemi; a ideje existují pouze v mysli.“<sup>84</sup> Rickless tedy předpokládá, že Berkeleymu postačuje chápat pojem *existovat* jako neoddělitelný od pojmu obecné vnímatelnosti, což na argumentativní bázi nemůže Berkeleyho pojetí podpořit, přinejmenším ne tehdy, pokud vnímatelnou věc neztotožníme s ideou, což, jak již bylo zmíněno, v *Principech* vyvozeno není a Berkeley to pouze předpokládá.<sup>85</sup>

Ve čtvrtém odstavci Berkeley dovádí svou tezi do důsledků: jestliže o existenci věci můžeme vědět jen tím, že ji vnímáme, jak si můžeme představit věc, kterou nikdo nevnímá? Samotný předpoklad, že věc existuje i mimo vnímání, je podle Berkeleyho neopodstatněný, protože jej nelze žádným způsobem potvrdit.<sup>86</sup> I když tento odstavec vlastně nepřináší nic nového, čtenář má vlastně až zde možnost pocítit dopad idealistické koncepce plnou silou, aniž by nacházel jednoznačnou oporu pro protiargumenty ve vlastní zkušenosti.<sup>87</sup>

---

<sup>82</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 73–74.

<sup>83</sup> RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*, s. 93–96. Sémantický charakter úvodní části *Principů* zdůrazňuje také Petr Glombíček v Eseji o Berkeleyho filosofii jazyka: GLOMBÍČEK, Petr. Berkeley jako filosof jazyka. In: GLOMBÍČEK, Petr a James HILL, eds. *George Berkeley. Průvodce jeho filosofií*. Praha: Filosofia, 2009, s. 149–172.

<sup>84</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonem*, s. 47.

<sup>85</sup> „Tvzení, že smyslové věci jsou ideje, navíc není samozřejmé a vyžaduje důkaz na sémantickém argumentu nezávislý.“ RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*, s. 96–97.

<sup>86</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 4.

<sup>87</sup> Autor této práce tak míní na základě někdejšího vlastního zážitku při prvním čtení *Principů*.

Rezolutnost svých vývodů podporuje Berkeley dalšími argumenty. Pátý odstavec obsahuje tzv. Berkeleyho výzvu (*Berkeley's challenge*):<sup>88</sup>

Může být totiž jemnější druh abstrakce než odlišit existenci smyslových předmětů od toho, že jsou vnímány, a pojmout je tak, že existují nevnímané? Co jiného jsou světlo a barvy, horko a chlad, rozlehlost a tvary, slovem věci, které vidíme a cítíme, než množství počitků, pojmů, idejí nebo vtisků do smyslů? A lze pak kterýkoli z nich, i když jen v myšlení, oddělit od vnímání? Podle mne mohu stejně dobře oddělit věc od sebe samé.<sup>89</sup>

Řeč zde v této chvíli není o věcech samých, nýbrž o smyslových kvalitách, primárních i sekundárních.<sup>90</sup> Berkeley se zde ptá, zda si dokážeme představit jakoukoli smyslovou kvalitu bez toho, že by byla vnímána.<sup>91</sup> Dicker tvrdí, že pro primární kvality tento argument neplatí vůbec, pro sekundární kvality pak neplatí ve specifickém pojetí, kdy se u těchto kvalit rozlišuje tzv. aspekt dispozice a aspekt manifestace. Neúčinnost Berkeleyho výzvy Dicker nejprve demonstruje na primárních kvalitách: „[...] proč by si nikdo nemohl představit například nějakou nikým neviděnou krychli jako tvar, který vyplňuje určitý objem, či nějaký nikým neviděný pevný objekt, na jehož místě nemohou být žádná jiná tělesa?“<sup>92</sup> Je to skutečně naplnění Berkeleyho výzvy? Jestliže si představujeme krychli, která zapadá do čtvercového otvoru, nezahrnujeme do této představy i vnímající, resp. představující si subjekt, který tuto situaci pozoruje? Podle Dickera nikoli, protože primární kvality jsou vlastnosti příznačné pro hmotné předměty, takové vlastnosti, které jim nelze odejmout.<sup>93</sup> Nelze si představit krychli, která by neměla tvar krychle, protože pak by nebyla krychlí. Libovolně orientovaná krychle pak projde čtvercovým otvorem adekvátní

---

<sup>88</sup> Tak tuto pasáž výstižně pojmenoval Dicker. DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 16, 75–83.

<sup>89</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 5.

<sup>90</sup> Alternativní výklad nabízí Rickless, když namísto o smyslových kvalitách hovoří rovnou o idejích – RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*, s. 108–109. Tato interpretace předpokládá, že Berkeley v pátém odstavci pracuje s tím, co již bylo řečeno – tedy že věci (čili jejich vnímatelné kvality) jsou soubory idejí. Pátý odstavec by tedy nepřinášel nic nového, pouze by opakoval premisu, že idea nemůže existovat mimo mysl, jak podotýká Dicker. (DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 76.) Dickerův výklad pátého odstavce se opírá zejména o skutečnost, že Berkeley v pozdějších vydáních *Principů* vypustil poslední větu: „Ve skutečnosti je předmět a počitek jedno a totéž, a proto je nelze abstrahovat jeden od druhého.“ Dicker má tedy za to, že smyslem argumentu – přinejmenším v pozdějších vydáních *Principů* – bylo *a priori* nevycházet z předpokladu, že věci jsou ideje. (Ibid., s. 77.)

<sup>91</sup> Tzv. mistrovský argument, jímž se zabývá oddíl 4.2 této práce, má podobnou strukturu, ale akcentuje úlohu vnímajícího subjektu, zatímco Berkeleyho výzva se orientuje na vlastní předmět představování.

<sup>92</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 16.

<sup>93</sup> Ibid., s. 23.

velikosti, ať už takovou situaci někdo pozoruje nebo ne. Pokud si něco takového představujeme, jsme si vědomi toho, že krychlový tvar se bude – v eukleidovském prostoru – vždy chovat stejně. Podobně si dokážeme představit třeba pravidelný pohyb ozubených koleček v hodinkách – to, jestli si je někdo představuje nebo je pozoruje, na podstatě jejich pohybu nemění vůbec nic. Primární kvality jsou tedy na vnímajícím subjektu nezávislé.

Trochu jinak se situace má u sekundárních kvalit. Pokusíme-li si představit předmět určité barvy, který existuje nikým neviděn, může se stát, že jeho barva se takříkajíc „ztratí z dohledu“ – v naší představě dojde například k jakési transformaci počítku barvy do specifického uspořádání struktury povrchu onoho předmětu.<sup>94</sup> Podobně se to má se zvukem či vůní: zvuk nikým neslyšený si pravděpodobně představíme jako charakteristické chvění vzduchu, vůni jako proudění určitých částic. Jinými slovy, převádíme zde sekundární kvality na primární. Berkeley by takové pojetí samozřejmě neuznal; jednak tvrdí, že představit si *jakoukoli* kvalitu bez vnímajícího subjektu prostě není možné, jednak pro něj dělení kvalit na primární a sekundární není relevantní.<sup>95</sup>

John Locke v *Eseji o lidském chápání* popisuje sekundární kvality takto:

[...] takové kvality, které vpravdě přímo v samotných objektech nejsou ničím jiným než silami k vyvolávání různých počitků v nás svými primárními kvalitami, tedy velikostí, tvarem, uspořádáním a pohybem svých smysly nevnímátných částíček, jako jsou barvy, zvuky, chutě atd., které nazývám *sekundární kvality*.<sup>96</sup>

Locke tedy uvažuje sekundární kvality jako dispozice vytvářet určitý počitek, které jsou dány strukturou hmoty. Dicker ale upozorňuje na určitou nejednoznačnost v Lockově výměru sekundárních kvalit. Nejde přitom ani tak o kvality samotné: Lockovo pojetí skutečnosti chápe kvality jednoznačně jako záležitost předmětů, zatímco záležitostmi myslí jsou ideje.<sup>97</sup> Sekundární kvality jako takové jsou tedy určité způsobnosti předmětů vytvářet v myslí určitý počitek, např. sladkou chuť, jenže co je právě ona sladká chuť? Podle Dickera<sup>98</sup> některé pasáže *Eseje* podporují předpoklad, že chuť (barva, zvuk, vůně) je

---

<sup>94</sup> Tento popis se opírá o každodenní zkušenost autora této práce, která je silně ovlivněna jeho technicistní perspektivou. Tato zkušenost může být spíše než co jiného podmíněna kulturně.

<sup>95</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 10.

<sup>96</sup> LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*, s. 131 (2.VIII.10).

<sup>97</sup> *Ibid.*, s. 129–130.

<sup>98</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 11–13.

identická právě jen se sekundární kvalitou,<sup>99</sup> některé ale, že je identická právě jen s ideou,<sup>100</sup> jedna pasáž pak tvrdí, že je identická s oběma zároveň.<sup>101</sup>

Pokud budeme předpokládat, že je chuť (barva, zvuk, vůně) identická jen se sekundární kvalitou, odpovědí na „Berkeleyho výzvu“ v pátém odstavci *Principů* by bylo konstatování, že se jedná prostě o specifické uspořádání hmoty, které si lze představit nevnímané: charakteristická hmotná struktura medu je právě samou jeho sladkostí. Nastávají zde ovšem dvě potíže. Za první, Berkeley by se zde otázal (a je to řečeno dále v *Principech*<sup>102</sup>), co má hmotná struktura společného s naším vjemem sladkosti, který máme, když med ochutnáváme. Ideu sladkosti máme, ale co můžeme říci o nějaké hmotné struktuře? Za druhé, takové pojetí neodpovídá ani naší běžné představě o chuti, která je spjata se smyslovým vjemem, je něčím zažívaným a od smyslového vjemu (tedy ideje) neoddělitelným.<sup>103</sup>

Uplatníme-li druhé pojetí, že chuť (barva, zvuk, vůně) je identická pouze s ideou, dostaneme se na berkeleyovské kolbiště. Zde skutečně dochází k tomu, že vjemy nemohou existovat nevnímány, protože jsou idejemi. Představujeme si, že sladká chuť je nějakým způsobem součástí podstaty medu, že se nestává sladkým, až když jej ochutnáme. Když přesolíme polévku, učinili jsme ji slanou určitou hmotnou příčinou, změnili jsme povahu polévky. Smyslový vjem přesolené polévky následuje až *poté*, co ji přesolíme. Kdybychom tedy předpokládali, že chuť je identická pouze s ideou, museli bychom hledat nějaké jiné vysvětlení, které by popisovalo způsob, jak povaha (stav, složení, struktura) předmětu ovlivňuje naše ideje. Jak již bylo řečeno výše, Berkeley má své řešení, které nepředpokládá mechanistické působení ve hmotném světě, ale pracuje s působením duchovní substance. Pokud bychom tedy na základě tohoto předpokladu tvrdili, že věci kolem nás jsou bez chuti, vůně či barvy, což je v rozporu se způsobem, jak o nich běžně uvažujeme,<sup>104</sup> Berkeley by

---

<sup>99</sup> LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*, s. 132 (2.VIII.14)., Ibid., s. 139 (2.VIII.19)., Ibid., s. 302 (2.XXIII.7)., Ibid., s. 303 (2.XXIII.8).

<sup>100</sup> LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*, s. 133 (2.VIII.16)., Ibid., s. 133 (2.VIII.17)., Ibid., s. 134 (2.VIII.18).

<sup>101</sup> LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*, s. 304 (2.XXIII.10).

<sup>102</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 8, 9.

<sup>103</sup> Dicker tuto zkušenost popisuje na tzv. „argumentu záliby“ („liking-it argument“): „[...] hovořím o charakteristickém kvalitativním aspektu věcí z akvamarínu či čokolády – aspektu, který nemohu popsat slovy, ale který znám ze zkušenosti, již nelze ztotožnit s pouhou silou či způsobností nebo jej na sílu či způsobnost zredukovat.“ DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 15–16.

<sup>104</sup> Ibid., s. 17.



toto tvrzení mohl potvrdit s dovětkem „a právě proto není důvod, aby hmotné věci vůbec existovaly, protože o nich nemůžeme říci vůbec nic.“

Dicker nabízí ještě třetí pojetí, kde chuť (barva, zvuk, vůně) je identická jak se sekundární kvalitou (je tedy dána povahou předmětu), tak ideou (takže je můžeme zažívat). Je tedy v zásadě podvojně povahy, sestávající z tzv. aspektu dispozice (*dispositional aspect*) a aspektu manifestace (*manifest aspect*).<sup>105</sup> Řekli bychom tedy, že sladká chuť medu je z hlediska aspektu dispozice „schopnost“ medu chutnat sladce, z hlediska aspektu manifestace je to pak sladkost, kterou zakoušíme při jeho ochutnávání. Je zjevné, že toto pojetí řeší problémy obou předchozích, splňuje Berkeleyho výzvu pátého odstavce *Principů*<sup>106</sup> a zohledňuje představu, kterou o chutích, barvách, zvucích či vůních v každodenním životě máme. Jediná potíž tohoto pojetí nastává s označením, protože hovoříme-li o sekundárních kvalitách, potom striktně v lockovském smyslu můžeme hovořit pouze o aspektu dispozice, zatímco aspekt manifestace je z hlediska Locka (i Berkeleyho) ideou. Dicker k tomu říká: „Pokud by někdo chtěl zúžit uplatnění pojmu „sekundární kvalita“ pouze na dispozici, mám jen tu námitku, že pokud tato osoba chápe, že barvy, chutě, vůně a zvuky jsou potom něco *víc* než jen sekundárními kvalitami, toto omezení je terminologicky nepraktické a nadbytečné.“<sup>107</sup>

Pátý odstavec *Principů* také přináší propojení s Berkeleyho kritikou abstraktních idejí. George Pappas byl toho názoru,<sup>108</sup> že toto propojení má v Berkeleyho argumentu klíčovou funkci, protože popření nezávislé existence hmotného světa přímo předpokládá, že si nejsme schopni představit předmět existující bez toho, že by byl vnímán (tedy abstrahovat existenci předmětu od jeho smyslové přítomnosti, bude schopen rozlišit existující věc od vnímané věci).<sup>109</sup> Jeho pojetí tedy uvažuje imaterialismus a popření abstraktních idejí jako spojené nádoby. Dicker takové propojení kritizuje, protože podle něj nemá argumentativní funkci: jestliže si nedokážeme určitý předmět *představit* jako existující nezávisle na

---

<sup>105</sup> Ibid., s. 21.

<sup>106</sup> Ibid., s. 80–82.

<sup>107</sup> Ibid., s. 22.

<sup>108</sup> PAPPAS, George S. Abstract ideas and the „esse is percipi“ thesis. *Hermathena*. Trinity College Dublin, 1985, 139, 47–62.

<sup>109</sup> (Ibid.) Pappas v tomto článku pracuje zejména s tzv. mistrovským argumentem, o němž bude řeč v oddílu 4.2 této práce.

vnímání, pak *nebude nezávisle existovat*. Potíž je v tom, že toto tvrzení můžeme formulovat i v obráceném pořadí. Z Dickerova hlediska se tedy jedná o důkaz kruhem.<sup>110</sup>

*Principy* dále pokračují šestým odstavcem, který znovu opakuje princip *esse je percipi* a výzvu k oddělení existence věci od toho, že je vnímána. Poprvé se zde nicméně objevuje zmínka o tom, že kterákoli věc nemusí být vnímána pouze konečným (stvořeným) duchem, ale i duchem věčným.<sup>111</sup> Berkeley tak postupně představuje svůj ontologický rozvrh, který jako definitivní instanci určuje Boha pojímajícího celý svět idejí. Za úvahu stojí právě pořadí, v němž *Principy* uvádějí klíčové prvky imaterialistické, resp. idealistické koncepce. Jak už bylo řečeno, v *Úvodu* není o neexistenci hmotné substance ani slovo, v samotných *Principech* se ale toto téma objeví už ve třetím, resp. čtvrtém odstavci, tedy v podstatě hned na začátku. Prudkost, s jakou Berkeley destruuje každodenní představu o povaze světa, je nebývalá. Než situaci zmírnil tím, že připustil, že celá skutečnost sestávající z idejí je trvalým předmětem nazírání věčného ducha, stačil ještě poznamenat, že podstata imaterialistického pojetí je jednou ze zcela evidentních skutečností, že „stačí, aby člověk jen otevřel oči, a uvidí je.“<sup>112</sup> Tento intuitivní aspekt, který Berkeley svému pojetí přisuzoval, zdůrazňuje také Rickless v souvislosti s tzv. sémantickým argumentem, který, jak bylo popsáno výše, pojednává o tom, jak člověk na bázi každodenní zkušenosti vůbec chápe pojem *existovat*.<sup>113</sup> Právě zde se může jednat o kámen úrazu, protože Berkeley popisuje *svou vlastní* intuici, která nepochybně byla hlavním hnacím prvkem jeho filosofie. Jenže potom je toto pojetí vázáno na ryze osobní přístup ke světu, který mohl být v určitém smyslu vlastní pouze Berkeleymu a nikomu jinému. Pokud se *Principy* v posledku odvolávají jen na intuitivní nahlédnutí skutečnosti, jejich argumentace počíná u nedokazatelného předpokladu a v zásadě plní jen jakousi doplňkovou funkci, protože výchozí předpoklad je sám o sobě dostatečně přesvědčivý.<sup>114</sup>

Sedmý odstavec *Principů* začíná konstatováním, že předchozí tvrzení idealistické pojetí dostatečně prokázala.<sup>115</sup> Jak plyne z předchozího textu, toto konstatování je poměrně smělé. Dicker podotýká, že sedmým odstavcem také končí pozitivní argumentace

---

<sup>110</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 79.

<sup>111</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 6.

<sup>112</sup> Ibid.

<sup>113</sup> RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*, s. 93–97.

<sup>114</sup> FOGELIN, Robert J. *Routledge Philosophy GuideBook to Berkeley and the Principles of Human Knowledge*, kap. 3.

<sup>115</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 7.

*Principů*.<sup>116</sup> Dancy považuje tento odstavce za jeden samostatný, dodatečný argument pro idealismus,<sup>117</sup> který vychází z analýzy povahy smyslové kvality jako takové. Kteroukoli smyslovou kvalitu, primární či sekundární, zakoušíme pouze jako ideu, která může existovat pouze v mysli. Smyslové kvality tedy mohou existovat pouze jako ideje v mysli, což znamená, že nemohou existovat v nemyslicí substanci.<sup>118</sup> Pokud ovšem nemyslicí substance nemá žádné smyslové kvality, nemůžeme o ní říci vůbec nic. Dickerova interpretace tohoto argumentu jde ještě dál: „Pokud v nemyslicí substanci nemohou existovat žádné smyslové kvality, potom nemyslicí substance nemá žádné kvality.“<sup>119</sup> Taková substance bez jakýchkoli kvalit pak samozřejmě vůbec nemůže existovat. Tato analýza je nepochybně v souladu s Berkeleyho pojetím sedmého odstavce *Principů*, zejména na základě jeho bezvýhradné formulace „[...] neexistuje žádná jiná substance než *duch* čili to, co vnímá.“<sup>120</sup> Je však do jisté míry problematické předpokládat, že postrádá-li nemyslicí substance smyslové kvality, potom vůbec neexistuje. Aby tomu tak bylo, nemohl by rozhodně sedmý odstavce figurovat samostatně, ale musel by se na něj přímo vztahovat Berkeleyho argument z pojmu „existovat“.

Druhý problém sedmého odstavce spočívá ve větě „Mít ideu totiž není nic víc než vnímat, takže to, v čem barva, tvar a podobné kvality existují, je musí vnímat.“<sup>121</sup> Tato věta rozhodně není v souladu s naším každodenním chápáním skutečnosti. Nepředpokládáme totiž, že by pšeničné zrnko vnímalo svůj tvar, sníh svou bělost a opium svou chuť, abychom uvedli lockovské příklady. Berkeley právě v této větě ve stručnosti shrnul zásadní problém své filosofie. V procesu vnímání můžeme s větší či menší přesností popsat vždy jen „svou stranu“ tohoto úkonu, idealistické pojetí zde předpokládá „zrcadlení“ – pasivní idea je jediným médiem procesu poznávání a aktivní duch stojí na obou jeho koncích. Právě tento předpoklad – ve své podstatě idealistický, neimaterialistický – představuje hlavní problém *Principů* ve vztahu ke *common sense*.

---

<sup>116</sup> S výjimkou tzv. mistrovského argumentu v odstavcích 22-23. DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 67.

<sup>117</sup> DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Principles)*, s. 21.

<sup>118</sup> Berkeley zde pro nemyslicí substanci uplatňuje pojem *substrát*. BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 7.

<sup>119</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 83.

<sup>120</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 7. Podobně absolutní význam má i poslední věta „Je proto jasné, že nemůže existovat žádná nemyslicí substance [...]“ *Ibid.*

<sup>121</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 7.

## 4.2 Mistrovský argument

Označení „master argument“ pro tuto pasáž v *Principech*<sup>122</sup> i *Dialogích*<sup>123</sup> poprvé použil André Gallois v eponymním článku.<sup>124</sup> Hlavní důvod pro toto označení není ani tak brilantnost argumentu jako spíše skutečnost, že jej Berkeley sebejistě uvedl jako absolutní důkaz, na nějž by vsadil vše. Přesvědčivost, kterou tomuto argumentu přisuzoval, dala vzniknout mnoha analýzám, které jej, jak uvádí Rickless, z většiny považují za chybný.<sup>125</sup> Berkeleyho cílem je zde – na obecné rovině – dokázat, že si nelze představit věc, která existuje nepředstavovaná; vtip tohoto argumentu je v tom, že onu věc si vždy představují já sám, takže vlastně neexistuje nepředstavovaná, resp. nepojímaná. První dialog jádro argumentu formuluje takto:

FILONÚS: [...] Když dokážeš pojmout jako možné, že směs či kombinace kvalit nebo jakýkoli smyslový předmět existují mimo mysl, pak uznám, že tomu tak je i ve skutečnosti.

HYLAS: Jestli to stojí na tomto, pak se to brzy rozhodne. Je snad něco lehčího než pojmout strom nebo dům, jak existují samy o sobě, nezávisle na každé mysli a nevnímané? Právě teď pojmám, že takovými způsobem existují.

FILONÚS: Co to říkáš, Hylade? Můžeš vidět věc, která je zároveň neviděná?

HYLAS: Ne, to by byl spor.

FILONÚS: Není stejný spor mluvit o pojmání něčeho, co je nepojmuté?

HYLAS: No to je.

FILONÚS: Ten strom nebo dům, na který myslíš, je pojímaný tebou.

HYLAS: Jinak to přece nejde.

FILONÚS: A to, co je pojímané, je určitě v mysli.

HYLAS: To bezpochyby, pojímané je v mysli.

FILONÚS: Jak tedy můžeš říci, že jsi pojmul dům nebo strom, který existuje nezávisle na myslích a mimo ně?<sup>126</sup>

Představme si, že by mistrovský argument platil. Jeho účel je z hlediska Berkeleyho celkem jasný: žádná idea nemůže existovat mimo mysl; pokud ideu pojmám, tato nepochybně existuje. Obsahy mysli jsou ideje.<sup>127</sup> Berkeleyovský svět sestává výhradně

---

<sup>122</sup> Ibid., odst. 22–23.

<sup>123</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, s. 37–38.

<sup>124</sup> GALLOIS, André. Berkeley's Master Argument. *The Philosophical Review*. 1974, (83)1, 55–69.

<sup>125</sup> RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*, s. 127.

<sup>126</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, s. 38.

<sup>127</sup> Vynecháme-li poznatky o duchu, jak bylo řečeno v oddílu 2.1.

z idejí. Pokud pojmám (představuji si) nějakou ideu, tato nemůže existovat mimo mysl. Pokud pojmám (představuji si) ideu stromu existujícího mimo mysl, pořád je to idea v mé mysli. A protože v Berkeleyho ontologickém schématu existují pouze mysli a ideje, tento rámec nelze překročit. Kdybychom chtěli, aby Berkeley „vzdal svou při“, museli bychom pojmát něco, co z jeho hlediska není idea.

Problematičnost argumentu ovšem leží v enormní míře moci, kterou implicitně připisuje subjektu; tato moc mysli konstituovat skutečnost je přemrštěná i na dřívější popis idealistického rozvrhu.<sup>128</sup> Existence jakékoli věci musí být provázána jejím aktuálním pojmáním, to plyne již z dřívějšího textu *Principů*. Jak ukazuje pasáž z *Dialogů*, Berkeley v mistrovském argumentu nerozlišuje mezi vnímáním a představováním, mezi ideou z introspekce a ideou ze smyslového vnímání: Hylas v jedné větě hovoří o pojmání i vnímání, Filonús se ptá, zda můžeme *vidět* věc, která je zároveň neviděná (tedy *vnímat* ji), ačkoli předtím mluvil o *pojímání* ve smyslu *představování* apod. Jestliže však zde není rozdíl mezi představováním a vnímáním a jde tedy jednoduše o to, aby idea byla přítomna v mysli, všechny ideje jsou si ontologicky rovny, ať jde o představu či smyslový počitek. Srovnajme třeba prchavou představu krajiny, která se nám mihne myslí při usínání a intenzivní vjem řinčícího zvonku: v obou případech se jedná prostě o *ideje*, které existují stejným způsobem, tj. v mysli.

Zde se může objevit problém: jak se to má třeba se vzpomínkami? Pokud máme nějakou jednoduchou vzpomínku (na úrovni co nejméně komplexní ideje) „zasunutou v paměti“, tato zcela určitě není žádným způsobem pojmána. To by ale znamenalo, že *neexistuje*, neexistuje právě od chvíle, kdy jsme na ni zapomněli a začne znovu existovat až ve chvíli, kdy si na ni znovu vzpomene. Možná by se dalo říci, že taková vzpomínka–idea je spíše znovu vytvořena naší myslí, protože nejspíš není zcela identická s onou, kterou jsme již zapomněli. Ale odkud se taková idea vezme? Duch je přece podle Berkeleyho něco principiálně odlišného od idejí a pokud ideu nevnímá, tato nemůže existovat. Možným vysvětlením by samozřejmě bylo, že veškerý obsah konečné mysli – každá myšlenka, každá vzpomínka, každý smyslový vjem – je současně obsahem mysli nekonečné, tedy Boha. Potom by se konečné „já“ vztahovalo k nekonečnému Bohu nejen na úrovni smyslové zkušenosti, ale i v oblasti introspekce. Otázkou potom zůstává, čím je vlastně v Berkeleyho ontologickém schématu konečný duch – je „projekčním plátnem“ pro ideje?

---

<sup>128</sup> Dicker perspektivu mistrovského argumentu považuje za projev idealismu par excellence. DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 141.

Duchovní substance má přece být aktivním principem: pokud je konečné „já“ schopno produkovat ideje, jedná se o jeho ideje nebo byly již předtím v Bohu a konečnému „já“ byly pouze „propůjčeny“? Propast mezi konečným a nekonečným duchem by v takovém případě dosáhla takřka archetypálního tzv. ontologického solipsismu,<sup>129</sup> v němž je Bůh jediným skutečným, „aseitním“ jsouncem a všechno ostatní – tedy nejen ideje, ale i koneční duchové – jsou pouhé fenomény bez ontologické relevance.<sup>130</sup>

Berkeley by s největší pravděpodobností takovou interpretaci své filosofie odmítl, ale důsledné spojování existence a percepce lze právě do takto krajních konsekvencí dovést. Výše zmíněná konstitutivní moc mysli se podle Dickera vztahuje dokonce i na duchy: „Protože nemohu pojmout dům či strom, který existuje nepojímaný, nemohu pojmout ani mysl či osobu, která existuje nepojímaná.“<sup>131</sup> Zde se Dicker mýlí, protože, jak už bylo řečeno, v Berkeleyho filosofickém pojetí o duchu nelze mít ideu,<sup>132</sup> takže jeho existenci nelze postavit na tom, že je vnímán. Nicméně druhou část této mezní interpretace nelze odmítnout tak kategoricky: je zde předpoklad, že žádná idea nemůže existovat beze *mne* coby vnímajícího ducha. Ani s tím by Berkeley nejspíš nesouhlasil, toto pojetí se ale celkem podobá Schopenhauerově popisu popření poznávajícího subjektu: „S úplným zrušením poznání by se pak rozplynul v nic i ostatní svět, protože bez subjektu není žádný objekt.“<sup>133</sup> Jde opět o dovedení do krajních důsledků, protože Berkeleyho systém by nemohl fungovat bez Boha, který plní roli „totálního subjektu“ – bez něj svět idejí prostě zaniknout nemůže.

Předchozí text naznačil, že kdyby byl mistrovský argument platný, vedl by k extrémním konsekvencím i na Berkeleyho samotného, lze tedy předpokládat, že platný není. V čem je chybný? Podle Dickera má – stejně jako Berkeleyho výzva – kruhový charakter, protože na některých místech předjímá jako premisy to, co se teprve snaží dokázat: „Nyní ‚pojímám‘ – či přemýšlím – o svém klavíru; neplyne z toho, že tento klavír existuje jen tím,

---

<sup>129</sup> BONDY, Egon. *Útěcha z ontologie*. Praha: DharmaGaia, 1999, s. 108–109.

<sup>130</sup> Problém popisovaný v tomto odstavci taktéž souvisí s určitým potlačením osobní identity, jak je popisuje David Hume: „Mysl je tvořena pouze po sobě následujícími percepcemi. Nemáme nejmenší ponětí ani o prostoru jeviště, na němž se tyto scény odehrávají, ani o materiálech, z nichž je postaveno.“ HUME, David. *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1. Rozum*. Praha: Togga, 2015, s. 330. (Překl. Hynek Janoušek.)

<sup>131</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 142.

<sup>132</sup> Hill píše o ontologické i *epistemologické* heterogenitě ducha a ideje. HILL, James. *Berkeleyho filosofie ducha*, s. 30.

<sup>133</sup> SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 302. (Překl. Milan Váňa.)

že o něm přemýšlím.<sup>134</sup> Zkusme mistrovský argument analyzovat (téměř) dobovými prostředky, totiž karteziánsky.<sup>135</sup> Argument lze rozložit na dvě základní roviny: to, že ideu vnímám *já* jako určitý duchovní subjekt (formální aspekt ideje) a obsah mé ideje (objektivní aspekt ideje). Berkeley v podstatě říká, že specifický objektivní aspekt ideje (předmět, který existuje nepojímaný) nemůže existovat (tedy být mou představou), protože sama skutečnost toho, že je představou, se projevuje v jejím objektivním aspektu. (Důsledek argumentu by pak byl, že formální bytí tohoto předmětu je v každém případě vázáno na formální aspekt ideje.) Zjednodušeně řečeno, pojímat nepojímaný předmět je spor. Dancy nabízí vyvrácení mistrovského argumentu tím způsobem, že si představujeme určitou věc tak, jako by měla takovou vlastnost, i když si uvědomujeme, že ji nemá, což je podle něj pro představivost proveditelné.<sup>136</sup>

Dicker ve své analýze mistrovského argumentu poukazuje na klíčový spor ve výroku „pojímám věc, která existuje nepojímaná.“<sup>137</sup> Tento výrok lze ale interpretovat dvěma způsoby. První způsob akcentuje aspekt *existence* nepojímané věci. Dicker výrok reformuloval do podoby „pojímám věc, která existuje tak, že ji pojímám nepojímanou.“ Protiřečí si tento výrok? Podle Dickera ne, podle jeho názoru jde právě o situaci, kterou sám Berkeley popisuje v *Principech* i *Dialozích*, v podstatě tak, jak ji shrnul Dancy. Tato interpretace je vlastně negativní: není nemožné si představit předmět, který existuje nepředstavovaný. Aby tuto situaci dokreslil, používá Dicker analogii s fotografováním. Uvažujme Berkeleyho filosofii shrnutou heslem „*esse je photographi*.“<sup>138</sup> Výrok „pojímám věc, která existuje tak, že ji pojímám nepojímanou“ se nahrazuje analogickým výrokiem „fotografuji věc, která existuje tak, že ji fotografuji nefotografovanou.“ Tento příklad nedokazuje, že by určitý předmět nemohl být fotografován bez toho, že by v záběru nebyl jiný fotoaparát, který by právě pořizoval snímek tohoto předmětu.<sup>139</sup>

---

<sup>134</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 142.

<sup>135</sup> Je zde tedy použita terminologie, kterou Descartes uplatnil v *III. Meditaci* pro svůj důkaz existence Boha. DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii*, s. 51–75.

<sup>136</sup> Dancy uvádí příklad s představou člověka nízkého vzrůstu, který se praští do hlavy o dveřní zárubeň. „Přívlastek ‚nepojímaná‘ zde není popisem věci, kterou pojímám, jde o *způsob*, jak ji pojímám.“ DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Principles)*, s. 27.

<sup>137</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 142.

<sup>138</sup> *Ibid.*, s. 143.

<sup>139</sup> *Ibid.*

První způsob interpretace mistrovského argumentu ovšem pomíjí předpoklad, který Berkeley uznává jako nezbytný: to, že pojmáme určitou věc, se vždy uskutečňuje ve formě ideje, neexistuje jiný způsob, jak toho dosáhnout. To, že nějaká věc není pojímaná, pro Berkeleyho znamená, že o ní nemáme ideu. Druhý způsob interpretace tedy předpokládá, že mezi oběma rovinami je rovnítko, které umožňuje uplatnit zásadu sporu na *cely argument*: určitá věc nemůže existovat pojímaná i nepojímaná zároveň. V Dickerově analogii by sporný výrok zněl „fotografuji věc, která existuje tak, že současně fotografována není.“<sup>140</sup> Takový výrok si evidentně protirečí. Pokud bychom chtěli tímto způsobem upravit i Berkeleyho slova, klíčová část mistrovského argumentu v *Dialogích* by zněla „když dokážeš, že je možné vyfotografovat to, že jakýkoli smyslový předmět existuje bez toho, aby byl fotografován, pak uznám, že je tomu tak i ve skutečnosti.“ Tuto druhou interpretaci považuje Rickless za správný výklad argumentu,<sup>141</sup> který pak stojí zejména na tom, že mysl má (stran smyslového světa) k dispozici pouze ideje (v intencích Dickerovy analogie bychom předpokládali, že svět kolem nás lze uchopit pouze prostřednictvím fotografování). Jde tedy o stejný předpoklad jako u výchozí argumentace *Principů* – předpoklad, pro který zatím nemáme oporu.

### 4.3 *Dialogy*: bezprostřední předměty vnímání

Jak již bylo řečeno, postavení idejí coby výsadních předmětů lidského poznání chápal Berkeley v *Principech* jako axiom.<sup>142</sup> Toto východisko se pokusil zdůvodnit hned na začátku *Dialogů*, a to na základě určení tzv. bezprostředních předmětů vnímání. Naše povědomí o smyslových předmětech má totiž specifickou povahu, kterou novověké filosofické myšlení reflektuje. Filonús se s Hyladem shodne na tom, že „smyslové věci jsou jen ty, které jsou bezprostředně vnímány smysly“<sup>143</sup> a že „smysly vlastně nevnímají nic, co nevnímají bezprostředně, nic totiž nevyvozují.“<sup>144</sup>

Pro adekvátní pochopení Berkeleyho přístupu je tato pasáž klíčová. Berkeley rozlišuje bezprostřední a zprostředkované vnímání – ale jak to myslí? Zprostředkované vnímání sám

---

<sup>140</sup> Ibid.

<sup>141</sup> RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*, s. 134–137.

<sup>142</sup> Podle Dickera tomu bylo mj. proto, že většina Berkeleyho současníků tento předpoklad taktéž uznávala axiomaticky. DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 84.

<sup>143</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonem*, s. 13.

<sup>144</sup> Ibid.



popisuje jako navozování pojmů při čtení knihy, zatímco bezprostřední je pouhé vnímání písmen.<sup>145</sup> Jenže zde se nejedná o definici, ale o ilustraci: určení zprostředkujícího členu v procesu vnímání není triviální úkol. Oním zprostředkujícím členem může být např. znak (bezprostředně vnímáme třeba kouř, jeho prostřednictvím pak oheň), nějaký prvek procesu vnímání (může jít o fyziologický děj, třeba přenos obrazu ze sítnice nervovými drahami do mozku), může jít o rozlišení v mnohosti počitků (posloucháme-li například symfonickou skladbu hranou orchestrem, bez potíží v ní rozlišujeme zvuk kontrabasů od zvuku fléten: bezprostředně tedy vnímáme jen zvuky jednotlivých nástrojů dohromady, zatímco skladba samotná je jakási montáž zprostředkovaná specifickými mohutnostmi rozumu) apod.

Dicker shrnuje tři základní pojetí bezprostředního vnímání (z nichž přirozeně plynou i adekvátní pojetí vnímání zprostředkovaného), které se v Berkeleyho textech vyskytují. Tzv. *epistemologická* definice tvrdí, že „X je vnímáno takovým způsobem, že jeho existenci a povahu lze poznat jedině na základě dané smyslové zkušenosti.“<sup>146</sup> Druhou definicí je tzv. definice „*bez jiného*“: „X je vnímáno, přičemž je nesprávný předpoklad, že by bylo vnímáno pouze tehdy, pokud by byl vnímán nějaký předmět, který s X není totožný a který není jeho součástí.“<sup>147</sup> Třetí definice je tzv. *psychologická*: „X je vnímáno bez toho, že by jej (vnímající) (vědomě) zasahoval.“<sup>148</sup> Dicker dále přepokládá, že psychologická definice bezprostředního vnímání je u Berkeleyho v zásadě rovna definici „bez jiného“: u zprostředkovaného vnímání je oním „jiným“ vědomé ovlivnění ze strany vnímajícího – může jít o pojmy či jiné předměty, které k sobě vědomí vztahuje.<sup>149</sup>

V zásadě zde tedy jsou dvě pojetí: psychologické, kdy se do procesu vnímání vkládá jeho vědomé ovlivňování, a epistemologické, které předpokládá, že vše, co jsme o vnímaném předmětu v aktu vnímání zjistili, jsme zjistili právě jen tímto aktem.<sup>150</sup> Berkeley tímto rozlišením určil smyslové předměty jako názory, resp. *materii jevu* v kantovském smyslu,<sup>151</sup> zatímco všechn další kontext vnímání už je z jeho hlediska zprostředkovaný. Zde je nutno si uvědomit, že Berkeley smyslové ideje určuje jednoznačně jako „silnější,

---

<sup>145</sup> Ibid.

<sup>146</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 86.

<sup>147</sup> Ibid., s. 87.

<sup>148</sup> Ibid.

<sup>149</sup> Ibid.

<sup>150</sup> Jak Dicker upozorňuje, z hlediska vnímajícího subjektu to neznamena, že by tento akt vnímání musel předcházet jakémukoli pojmovému chápání, prostě se o něj nemusí opírat. Ibid., s. 33.

<sup>151</sup> KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Praha: OIKOYMENH, 2020, s. 58. (Překl. Jaromír Loužil, Jiří Chotaš a Ivan Chvatík.)

živější a zřetelnější než ideje z představivosti.“<sup>152</sup> Jsou-li zpracovány myslí (v kantovském smyslu na pojmy<sup>153</sup>), stávají se idejemi zprostředkovanými, i když v jiném smyslu než ideje z paměti či představivosti. Zjednodušeně řečeno, bezprostřední předměty vnímání jsou ty, nad jejichž elementárním obsahem mysl nemá kontrolu a nic k nim nepřidává. Dicker zde v intencích berkeleyovského přístupu zakládá tzv. princip bezprostřednosti smyslů: „Vše, co je vnímáno smysly, je vnímáno bezprostředně.“<sup>154</sup>

Těmito bezprostředními předměty vnímání jsou tedy smyslové kvality, primární i sekundární, protože „odstraníme-li všechny smyslové kvality, nezůstane nic smyslového.“<sup>155</sup> Následně Filonús zformuluje klíčovou otázku celého prvního dialogu: „Spočívá skutečnost smyslových věcí v tom, že jsou vnímány? Nebo se nějak liší od toho, že jsou vnímány, a nemá to žádný vztah k mysli?“<sup>156</sup> Pokud tomu tak je, bezprostřední předměty vnímání jsou ideje a nic jiného – a celá Berkeleyho argumentace by mohla být platná. První dialog se to pokouší dokázat tím způsobem, že postupně „stěhuje“ všechny smyslové kvality do sféry vnímající mysli, abychom nakonec o hmotné substanci – coby předpokládané svébytné nositelce těchto kvalit – nemohli říci vůbec nic. Tento postup má plnit dvojí účel: odejmutím všech kvalit hmotné substanci má jednak učinit z Hylada skeptika, jednak ukázat, že bezprostřední předměty vnímání – tedy smyslové kvality – jsou závislé na vnímající mysli – jsou to tedy ideje. Tímto způsobem se současně uplatňuje Berkeleyho ontologický rozvrh: je zde duch (vnímající subjekt), jsou zde bezprostřední předměty vnímání – smyslové ideje (které vnímající subjekt sám nevytvořil) a jsou zde zprostředkované předměty vnímání – ideje „zpracované“ duchem. Původcem smyslových idejí je Bůh. Hmotná substance tak nemá žádné vlastnosti a nemá zde co dělat.

#### **4.4 *Dialogy*: argument bolesti a libosti, relativita smyslů**

Prvním argumentem s cílem dokázat, že smyslové kvality jsou ideje, je tzv. *argument bolesti a libosti* (*pain-pleasure argument*). Hylas začne předpokladem, že vnímáme-li teplo, toto teplo existuje v předmětu, který jej produkuje, čím více tepla je v předmětu, tím intenzivněji jej vnímáme. Filonús se ptá: „Není však nejprudší a nejintenzivnější stupeň

---

<sup>152</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 30.

<sup>153</sup> KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*, s. 58.

<sup>154</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 87.

<sup>155</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonem*, s. 13.

<sup>156</sup> *Ibid.*, s. 14.

tepla velkou bolestí?“<sup>157</sup> Pokud tomu tak je – a Hylas vskutku přisvědčí – potom by tato bolest musela existovat v horkém předmětu, stejně jako teplo. To samozřejmě nedává smysl, takže se spíše zdá, že bolest i teplo jsou pouhé ideje.

Potíž tohoto argumentu je podle Dickera dvojí. Za prvé, je krajně obtížné tvrdit, že jeden bezprostřední počitek sestává ze dvou navzájem nerozlišitelných aspektů: pocitu intenzivního tepla a bolesti.<sup>158</sup> Za druhé, jádro tohoto argumentu spočívá v úmyslném zmatení pojmů: i kdybychom prokázali, že *pocit* intenzivního tepla je identický s *pocitem* bolesti, můžeme z toho vyvodit přinejlepším ten závěr, že hmotné předměty nemohou *prožívat* pocit tepla ani pocit bolesti.<sup>159</sup> Není zde nutné se zabývat fyziologickým popisem procesu vnímání tepla či bolesti, protože Berkeley se tímto argumentem pokoušel dokázat, že specifické smyslové kvality jsou ideje. Pokud můžeme říci, že tyto kvality jsou způsobnostmi (v lockovském smyslu) zapříčinit určitý počitek, Berkeley tímto argumentem nedosáhl svého cíle.<sup>160</sup>

Druhým argumentem s cílem ztotožnit bezprostřední předměty vnímání s idejemi je tzv. argument z relativity smyslů (*argument from perceptual relativity*). Jeho specifikem je, že se uplatňuje na primární i sekundární kvality. Berkeley sám jej nastínil již v *Principech*: „[...] dokázalo se, že sladkost není ve skutečnosti v chutné věci, protože i když tato věc zůstává beze změny, sladkost se mění v hořkost jako při horečce nebo zkažené chuti.“<sup>161</sup> Už v následujícím odstavci ale sám přiznává, že nejde o příliš silný argument: „Je však třeba uznat, že tato metoda argumentace nedokazuje ani tak, že ve vnějším předmětu není rozlehlost nebo barva, jako spíš, že nemůžeme smysly poznat, jaká je jeho pravá rozlehlost nebo barva.“<sup>162</sup> V *Dialogích* se k tomuto argumentu nicméně vrátil, i když se změnil jeho účel.

Podstata argumentu je jednoduchá: smyslové počitky příslušející jedné věci mohou být různými subjekty (nebo jedním subjektem v různém stavu) pojmány různě. Táž káva může

---

<sup>157</sup> Ibid.

<sup>158</sup> Dicker se zde vyrovnává s Ricklessovým pojetím, které předpokládá, že pokud se pocit intenzivního tepla odehraje přesně ve stejném okamžiku jako pocit bolesti, jsou tyto dva fenomenologicky nerozlišitelné. DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 92–97.; RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*, s. 148–165.

<sup>159</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 98–99.

<sup>160</sup> Ibid., s. 100.

<sup>161</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 14.

<sup>162</sup> Ibid., odst. 15.

někomu chutnat spíše hořce, jinému spíše kysele, jinému spíše nasládle. Člověk vyššího věku nebude oproti mladšímu slyšet vyšší tóny.<sup>163</sup> Berkeley sám začíná příkladem s vlažnou vodou: ponoříme-li do ní jednu rukou horkou a druhou studenou, bude jedné ruce připadat jako chladná a druhé jako teplá.<sup>164</sup> Pokud ale z jednoho předmětu můžeme získat protivné počítky jedné kvality, podle Berkeleyho by to znamenalo, že tyto počítky musí být i v tomto předmětu. Káva by pak byla hořká, kyselá i sladká zároveň, reproduktor vydávající stálý tón o frekvenci 14 kHz by zároveň byl a nebyl slyšet, voda, do níž noříme ruce, by byla zároveň teplá i studená. Protože tomu tak být nemůže, znamená to, že tyto počítky jsou ideje a nic jiného.

Jak poznamenává Dancy, veškerá tato argumentace je inspirována pyrrhonismem, skeptickou filosofií Pyrrhóna z Élidy.<sup>165</sup> Její řešení je v zásadě stejné jako v případě argumentu bolesti a libosti: je třeba si uvědomit, že Berkeley přisuzuje předmětu schopnost *vnímat* určité počítky, zatímco smyslová kvalita je chápána jako způsobnost věci počítky *vyvolávat*. Předpoklad, že smyslové kvality jsou v předmětech, je tedy Berkeleyho argumentací neotřesen.

Zde by bylo možno namítnout – a Hylas to vskutku činí – že je řeč pouze o sekundárních kvalitách, jejichž počítky skutečně závisí na vnímajícím subjektu.<sup>166</sup> Berkeley ale v argumentu relativizuje i primární kvality:

FILONÚS: Roztoč tedy musí vidět vlastní nohu a věci stejně velké nebo i menší jako tělesa zaznamenané velikosti, i když tobě se zároveň jeví jako stěží viditelné nebo přinejlepším jako několik viditelných bodů.

HYLAS: To nemohu popřít.

FILONÚS: A tvořím menším než roztoč se budou jevit ještě větší.

HYLAS: Ano, budou.

FILONÚS: Natolik, že co ty stěží rozeznáš, se bude velmi malému živočichu jevit jako obrovská hora.

HYLAS: To všechno připouštím.

FILONÚS: Může mít jedna a tatáž věc zároveň sama o sobě různé velikosti?

---

<sup>163</sup> Kvantitativní analýza tohoto jevu viz např. JILEK, Milan, Daniel ŠUTA a Josef SYKA. Reference hearing thresholds in an extended frequency range as a function of age. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 2014, (136)4, 1821–1830.

<sup>164</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, s. 17.

<sup>165</sup> Dancy si všímá zejména skutečnosti, že Filonús používá pyrrhonistické argumenty, aby Hylada zcela obrátil na stanovisko totálního skepticismu, přičemž sám zastává stanovisko dogmatické. DANCY, Jonathan. *Editor's Introduction (Dialogues)*, s. 35.

<sup>166</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, s. 26.

HYLAS: To bych si ani nedovedl představit.<sup>167</sup>

V Berkeleyho pojetí u každého předmětu existuje vlastně nekonečná mnohost idejí, které jej nominálně konstituují. Díváme-li se na nějaký předmět z více úhlů a vzdáleností, naše smyslové vnímání z Berkeleyho hlediska pojímá velké množství idejí, přičemž, jak je řečeno už na začátku *Principů*, předmět sám není „noselem“ těchto idejí, nýbrž pouze označením, pojmenováním tohoto souboru idejí.<sup>168</sup> Pro Berkeleyho jsou podstatné jednotlivé ideje, nikoli věci jako esence. Nahlédneme-li argument z relativity smyslů touto perspektivou, pochopíme, že pro idealistické pojetí skutečnosti není pluralita (ani diskrepance) smyslových idejí vůbec žádný problém.

Situace u zastánců hmoty je poněkud horší, zejména co se týče Berkeleyho formulace pasáže s roztočem (a v návaznosti na to i např. pasáží o pohybu a tuhosti<sup>169</sup>). Jak bylo uvedeno, Filonús se zde Hylada ptá: „Může mít jedna a tatáž věc zároveň sama o sobě různé velikosti?“ V původním textu tato otázka zní „Can one and the same thing be at the same time in itself of different dimensions?“<sup>170</sup> Alternativní překlad by mohl znít „Může být jedna a tatáž věc zároveň sama o sobě různě velká?“ Tato záměrně rigidní formulace upozorňuje na určitou spjatost s Berkeleyho pojetím věci popsaným v předchozím odstavci. Ona pluralita idejí jako by každodenní zkušenosti odpovídala lépe než předpoklad jedné hmotné věci, která v nás kauzálně vzbuzuje více vjemů. Dicker upozorňuje, že zatímco první pojetí argumentu z relativity smyslů (orientované na sekundární kvality) pracuje s tím, jak se nám předměty jeví (a argument selhává právě kvůli rozporu *jevit se a být*), druhé pojetí reformuluje argument tak, že je formálně v pořádku: jeho premisa totiž zní „v předmětu je možno vnímat více vzájemně neslučitelných tvarů a velikostí.“<sup>171</sup> Oproti tomu původní premisa zněla „různým vnímajícím subjektům se tvar a velikost předmětu jeví různě, stejně tak různým živočišným druhům vnímajících subjektů či jednomu

---

<sup>167</sup> Ibid., s. 27.

<sup>168</sup> „A všimneme-li si, že několik z nich [idejí ze smyslů] se vyskytuje pospolu, označíme je jedním jménem a pak je pokládáme za jednu věc.“ BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 1. Berkeley zde sice hovoří o idejích z různých smyslů, ale jako soubor idejí lze nepochybně chápat i více idejí z jednoho smyslu.

<sup>169</sup> BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonem*, s. 29.

<sup>170</sup> BERKELEY, George. *Three Dialogues between Hylas and Philonous*. Jonathan DANCY, ed. New York: Oxford University Press, 1998, s. 75.

<sup>171</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 110.

vnímajícímu subjektu za různých podmínek pozorování.“<sup>172</sup> S upravenou premisou by argument zněl:

- 1) Právě ten tvar a velikost, který je v předmětu vnímán, je vždy tvarem a velikostí tohoto předmětu. (Tato premisa je určena k vyvrácení sporem)
- 2) V předmětu je možno vnímat více vzájemně neslučitelných tvarů a velikostí.

---

tedy 3) Objekt může mít více vzájemně neslučitelných tvarů a velikostí.<sup>173</sup>

Aby ilustroval rozdíl mezi dvěma variantami druhé premisy, Dicker je aplikuje na příklad G. E. Moorea, který demonstroval filosofické koncepce vnímání v učebně tím, že studentům ukazoval bílou obálku: dívá-li se více studentů z různých úhlů na obálku, každý ji samozřejmě uvidí jinak.<sup>174</sup> Podle původní premisy každý z těchto lidí „vidí předmět – obálku – jejíž velikost a tvar se jeví různě.“<sup>175</sup> Upravená premisa, která je blíže Berkeleyho pojetí, by předpokládala, že „protože jeden předmět nemůže mít zároveň více různých tvarů a velikostí, každý student ve skutečnosti vidí jiný předmět.“<sup>176</sup> Potíž argumentu z relativity smyslů je tak právě ona upravená premisa, která sice v berkeleyovském chápání skutečnosti smysl dává, ale poněkud se přičí každodennímu chápání vnímání, které předpokládá existenci vnějších předmětů se stabilními vlastnostmi.

## 4.5 Princip podobnosti

Tzv. princip podobnosti (*likeness principle*) je v zásadě argument proti reprezentační teorii vnímání, která byla popsána v oddílu 2.3. V *Principech* je popsán v osmém odstavci:

Řeknete ale, že přestože ideje samotné neexistují mimo mysl, mohou existovat věci jim podobné, jichž jsou kopiemi nebo podobami, a tyto věci pak existují mimo mysl v nemyslicí substanci. Odpovím, že idea se nemůže podobat ničemu jinému než zase jen nějaké ideji. Barva nebo tvar se nemohou podobat ničemu jinému než jiné barvě nebo tvaru. Když se jen trochu zaměříme na své myšlenky, zjistíme, že nelze pojmout jinou podobnost než tu, která je mezi našimi idejemi. Dále se ptám, jsou-li tyto předpokládané originály či vnější věci, jichž jsou ideje obrazy nebo reprezentacemi, samy vnímatelné, nebo nejsou. Jsou-li, pak jsou

---

<sup>172</sup> Ibid., s. 109.

<sup>173</sup> Ibid., s. 110.

<sup>174</sup> MOORE, George Edward. *Some Main Problems of Philosophy*. New York: Collier Books, 1966, s. 43–47.; DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 110.

<sup>175</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 115.

<sup>176</sup> Ibid.

idejemi a dosáhli jsme svého. Řeknete-li však, že nejsou, ptám se, dává-li smysl tvrdit, že se barva podobá něčemu, co je neviditelné, tvrdé nebo měkké že se podobá něčemu, co je nehmataelné, a stejně tak u zbytku.<sup>177</sup>

V ontologické perspektivě argument akcentuje karteziánskou propast mezi *res cogitans* a *res extensa*. Smyslové ideje mají být podle reprezentační teorie obrazy hmotných věcí – ale jak jimi mohou být, pokud jsou oproti hmotným věcem zcela jiné podstaty? Může se idea podobat něčemu bytostně jinému z epistemologického hlediska? Dicker odpovídá, že ano, pouze je třeba si uvědomit, že jde o jiný druh poznání.<sup>178</sup> Jak už bylo řečeno, smyslové ideje jsou bezprostředním předmětem vnímání. Hmotné věci potom můžeme pojímat zprostředkovaně, a to z hlediska všech tří pojetí (viz oddíl 4.3) – do procesu pojímání hmotných věcí vchází jiný prvek, předpoklad, vědomý zásah apod.<sup>179</sup> Vnímající subjekt, který se dívá např. na jablko, jej nahlíží jako hmotný předmět zprostředkovaně, tj. uvědomuje si, že ze své vizuální perspektivy má jen omezené množství smyslových idejí tohoto jablka. Kdyby změnil úhel pohledu, získá jiné smyslové ideje. Toto uvědomění znamená, že poznání hmotné věci se děje s předpokladem, tedy nikoli bezprostředně.<sup>180</sup>

Druhý aspekt tohoto argumentu je složitější. Jedná se právě o tvrzení „idea se nemůže podobat ničemu jinému než zase jen nějaké ideji.“ Může se idea sama o sobě podobat něčemu jinému? Toto téma bylo hojně diskutováno, navzdory jednoduchosti tvrzení je možno jej uchopit velmi komplexně.<sup>181</sup> Dicker Berkeleyho pojetí principu podobnosti rekonstruoval na základě výše zmíněného tvrzení a výroku, který situaci poskytuje *tertium comparationis* „barva nebo tvar se nemohou podobat ničemu jinému než jiné barvě nebo tvaru.“ Z těchto východisek lze sestavit posloupnost odvození podobnosti, která začíná u smyslových kvalit a končí u idejí. V této posloupnosti je ovšem třeba zavést předpoklad, že všechny smyslové kvality jsou ideje, což je, jak bylo řečeno, předpoklad čistě berkeleyovský, který u jiných filosofů raného novověku nenajdeme. První věta této

---

<sup>177</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 8. V *Dialozích* se tento princip vyskytuje na samém konci prvního dialogu, v situaci, kdy Hyladovi dojdou všechny argumenty pro existenci hmotné substance. BERKELEY, George. *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, s. 43–44.

<sup>178</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 151.

<sup>179</sup> *Ibid.*, s. 151–152.

<sup>180</sup> Jako propracovaný příklad „procesu zprostředkovávání vnímání“ může sloužit třeba Kantova teorie vnímání. KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*.

<sup>181</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 152–154.

posloupnosti tedy zní, že smyslové kvality se mohou podobat zase jen smyslovým kvalitám (z tvrzení, že barva a tvar se mohou podobat jen barvě a tvaru). V dalším kroku se smyslové kvality ztotožní s idejemi ze smyslů na jedné straně a s idejemi vůbec (jako nadmnožinou smyslových kvalit) na straně druhé. Finální výrok tedy zní, že ideje (ze smyslů) se mohou podobat jen idejím vůbec.<sup>182</sup> Dicker ještě upozorňuje na to, že ideje ze smyslů mohou připomínat i ideje z imaginace<sup>183</sup> (u Berkeleyho je to sama podstata idejí z imaginace<sup>184</sup>). Berkeleyho pojetí je mj. problematické právě v rozlišení mezi smyslovým vnímáním a představivostí: ideje ze smyslů jsou prostě jen silnější a pronikavější než ideje z představivosti.<sup>185</sup>

Princip podobnosti tedy lze uplatnit jen proti jednomu specifickému pojetí reprezentacionalismu, které předpokládá, že bezprostřední vnímání je identické s vnímáním jako takovým, což je problematické.<sup>186</sup> Dicker předkládá alternativní pojetí, kdy v určitý okamžik pojmáme bezprostřední smyslovou ideu (např. určitou barvu a tvar) a zprostředkovaně pojem předmětu, který tuto barvu a tvar má (ať už působí jako příčina těchto smyslových idejí nebo je „předlohou“ pro smyslové ideje coby reprezentace).<sup>187</sup> Celkově lze tedy říci, že i princip podobnosti spočívá na takových předpokladech, že jím lze napadnout jen jedno pojetí reprezentacionalismu,<sup>188</sup> které člověku de facto upírá možnost skutečnost instrumentálně uchopovat, tedy „chápat“ – činí z něj tedy vlastně pasivní, toliko recipující subjekt – tedy něco, s čím by se sám Berkeley určitě neztotožnil. Raně novověcí filosofové tyto předpoklady samozřejmě uznávat mohli, ale mnoho důvodů k tomu neměli.

---

<sup>182</sup> Ibid., s. 154–156.

<sup>183</sup> Ibid., s. 156.

<sup>184</sup> Jak Berkeley uvádí v *Zápisnících*: „Ideje ze smyslů jsou skutečné věci či archetypy. Ideje z imaginace, sny atd. jsou kopie, obrazy těchto [věcí].“ BERKELEY, George. *Commonplace Book. Mathematical, Ethical, Physical, and Metaphysical*, s. 135. Na tomto výroku (byť se jedná o poznámku) je patrné, že Berkeleyho filosofické pojetí procházelo určitým vývojem – srov. BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 1.

<sup>185</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 30. Podobné rozlišení – i když sem zahrnuje i vášně a emoce – používá i David Hume, což lze uplatnit jako ilustraci toho, jak byl problém vnímání chápán a řešen v předkantovské filosofii 18. století. HUME, David. *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1. Rozum*, s. 67.

<sup>186</sup> DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism*, s. 163.

<sup>187</sup> Ibid., s. 164.

<sup>188</sup> Ibid., s. 169.



## 5. Závěr

Rozbor výchozí argumentace *Principů* i *Dialogů* ukázal, že Berkeley své imaterialistické, resp. idealistické pojetí skutečnosti v posledku nemohl funkčně dokázat. Oba spisy v zásadě pracují s tímž základním východiskem: to, co je obsahem mysli, je samo o sobě pro poznání světa adekvátní; předpoklad, že tyto obsahy nějakým způsobem vycházejí z hmotné substance, je pak neodůvodněný, je to pouze konstrukt. *Principy* toto východisko rozpracovávají argumentem z významu pojmu „existovat“: tímto pojmem nelze chápat nic jiného než vnímání.<sup>189</sup> Berkeley sám zde ale uvádí, že se jedná o naprosto evidentní skutečnost, tj. takovou, kterou není třeba dokazovat. Úvodní argumentace *Principů* se tedy nakonec odvolává na jakési intuitivní chápání skutečnosti, což samozřejmě nemůže sloužit jako důkaz Berkeleyho tvrzení. Podstatu tohoto chápání lze shrnout tak, že jediné předměty lidského poznání jsou ideje.<sup>190</sup> Člověk tedy nepoznává věci jako takové, jeho poznání je orientováno toliko na obsahy mysli.

Z tohoto primárního – v *Principech* nepodloženého a neodůvodněného – předpokladu více či méně vycházejí i všechny ostatní argumenty. Berkeley si to uvědomoval a pokusil se jej v *Dialogích* ospravedlnit. První dialog se tedy pokouší stanovit ideje jako jediné předměty lidského poznání tím, že všechny aspekty smyslového vnímání určuje čistě jako záležitost vnímajícího subjektu. Činí tak s pomocí tzv. bezprostřednosti smyslů, která se opírá o *argument bolesti a libosti* a *argument relativitou smyslů*. Tato relativita je ovšem krajně problematickým argumentem, který nemůže dokázat výlučnost idejí v lidském poznání. Poznávající subjekt totiž nemůže být zcela „uzavřen“ v obsazích své mysli, jeho smyslový obzor je strukturován a orientován k předmětům prostřednictvím pojmů (v kantovském smyslu).

*Berkeleyho výzva* tvrdí, že smyslová kvalita (primární či sekundární) bez vnímajícího subjektu je nepředstavitelná. Dickerova analýza ukazuje, že nezávisle na vnímajícím subjektu si lze představit jak primární, tak – ve specifickém pojetí – sekundární kvalitu.

*Mistrovský argument* se pak pokouší proklamovat princip *esse je percipi* na základě jakési totální, neotřesitelné role vnímajícího „já“. Kdyby tento argument platil, vedl by sám o sobě k absurdním důsledkům, i jeho funkce se však v posledku odvolává na výlučnost idejí jako předmětů lidského poznání.

---

<sup>189</sup> Tzn. být vnímán nebo vnímat nějakou věc: *percipi* nebo *percipere*.

<sup>190</sup> BERKELEY, George. *Pojednání o principech lidského poznání*, odst. 1.

*Princip podobnosti* se pokouší tuto výlučnost utvrdit tím, že vychází z nekompatibility idejí s čímkoli jiným. Jakkoli je na ontologické úrovni pochopitelný, protože podtrhuje bytostný rozdíl mezi karteziánskou *res cogitans* a *res extensa*, na úrovni epistemologické selhává, opět proto, že toto překročení horizontu ideje samotné neznamena nic jiného než její *zprostředkovanost*. Poznání nelze omezit pouze na bezprostřední ideje.

Je nutno zde podotknout, že tento výčet argumentů, které jsou označeny jako výchozí, je samozřejmě omezený jak rozsahem, tak hloubkou jejich přezkoumání. Cílem této práce však nebylo provést vyčerpávající analýzu Berkeleyho argumentace, nýbrž soustředit se na některé jejich podstatné aspekty a sledovat jejich kontext. Z výše uvedeného je zjevné, že argumenty *Principů* a *Dialogů* se do určité míry navzájem doplňují a usilují o to, aby tvořily celistvou filosofickou koncepci. Jejich struktura není v pravém slova smyslu hierarchická, existuje zde však primární předpoklad, na němž jsou postaveny.

Dále je zapotřebí poznamenat, že analýzy v sekundární literatuře značně varují a velmi zde záleží na interpretaci samotných argumentů, existují filosofové, kteří Berkeleyho argumentaci – přinejmenším zčásti – uznávají jako platnou.<sup>191</sup> Dokáže však tato argumentace někoho opravdu racionálně přesvědčit, že hmotná substance neexistuje, že existují jen mysl a ideje a že svět, tak jak je nám dáván, je bezprostředním, aktuálním dílem nekonečného Tvůrce? K tomu, aby dokázaly zvrátit jednu z nejintuitivnějších skutečností, kterou člověk může zakoušet, tyto argumenty by potřebovaly být mnohem silnějšími a jednoznačnějšími, což jim už Berkeley poskytnout nemohl. Ve svém útoku na hmotný svět byl tak přesvědčivý, jak to jen bylo možné.

George Berkeleyho je možno dnes chápat jako zdatného novověkého sofistu, jehož dva hlavní filosofické spisy nepřestávají šokovat čtenáře ani dnes. Jeho ústřední cíl se sice – jak se tato práce snažila předvést – argumentačně dokázat nepodařilo, neznamená to však, že berkeleyovský přístup nemůže svou smělostí a vynalézavostí inspirovat kohokoli i dnes.<sup>192</sup> Jde totiž o přístup vpravdě filosofický.

---

<sup>191</sup> Např. Rickless ve své analýze tvrdí, že Berkeleyho argumentace může do jisté míry obstát proti jeho současníkům. RICKLESS, Samuel C. *Berkeley's Argument for Idealism*, s. 196.

<sup>192</sup> Např. ústřední zápleтка knihy *Sofiin svět* přímo vychází z Berkeleyho filosofie. GAARDER, Jostein. *Sofiin svět*. Praha: Albatros, 2006. (Překl. Jarka Vrbová.)

## Bibliografie

ATHERTON, Margaret. Berkeleyánství a popření hmoty. In: GLOMBÍČEK, Petr a James HILL, eds. *George Berkeley. Průvodce jeho filosofií*. Praha: Filosofía, 2009. (Překl. Petr Glombíček.)

BERKELEY, George. *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*. Jonathan DANCY, ed. New York: Oxford University Press, 1998.

BERKELEY, George. Commonplace Book. Mathematical, Ethical, Physical, and Metaphysical. In: *The Works of George Berkeley. Vol. 1 of 4: Philosophical Works, 1705-21*. Project Gutenberg, 2012.

BERKELEY, George. Pojednání o principech lidského poznání. In: *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha: OIKOYMENH, 2004. (Překl. Markéta Hubová a Marek Tomeček.)

BERKELEY, George. *Three Dialogues between Hylas and Philonous*. Jonathan DANCY, ed. New York: Oxford University Press, 1998.

BERKELEY, George. Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem. In: *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem. O pohybu*. Praha: OIKOYMENH, 2007. (Překl. Marek Tomeček.)

BONDY, Egon. *Útěcha z ontologie*. Praha: DharmaGaia, 1999.

DANCY, Jonathan. Editor's Introduction. In: BERKELEY, George. *Three Dialogues between Hylas and Philonous*. New York: Oxford University Press, 1998.

DANCY, Jonathan. Editor's Introduction. In: BERKELEY, George. *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*. New York: Oxford University Press, 1998.

DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 2001. (Překl. Petr Glombíček a Tomáš Marvan.)

DESCARTES, René. *Rozprava o metodě. Jak vést správně rozum a hledat pravdu ve vědách*. Praha: OIKOYMENH, 2016. (Překl. Karel Šprunk.)

DICKER, Georges. *Berkeley's Idealism: A Critical Examination*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2011.

FOGELIN, Robert J. *Routledge Philosophy GuideBook to Berkeley and the Principles of Human Knowledge*. London, New York: Routledge, 2001.

GAARDER, Jostein. *Sofin svět*. Praha: Albatros, 2006. (Překl. Jarka Vrbová.)

GALLOIS, André. Berkeley's Master Argument. *The Philosophical Review*. 1974, (83)1, 55–69.

GLOMBÍČEK, Petr. Berkeley jako filosof jazyka. In: GLOMBÍČEK, Petr a James HILL, eds. *George Berkeley. Průvodce jeho filosofií*. Praha: Filosofia, 2009.

GLOMBÍČEK, Petr. George Berkeley. Život a dílo. In: GLOMBÍČEK, Petr a James HILL, eds. *George Berkeley. Průvodce jeho filosofií*. Praha: Filosofia, 2009.

HILL, James. *Berkeleyho filosofie ducha*. Praha: Filosofia, 2016. (Překl. Lukáš Kollert.)

HUME, David. *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1. Rozum*. Praha: Togga, 2015. (Překl. Hynek Janoušek.)

CHALMERS, David J. The Matrix as Metaphysics. In: *The Character of Consciousness*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, s. 455–496.

JILEK, Milan, Daniel ŠUTA a Josef SYKA. Reference hearing thresholds in an extended frequency range as a function of age. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 2014, (136)4, 1821–1830.

JONES, Tom. *George Berkeley: A Philosophical Life*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2021.

KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Praha: OIKOYMENH, 2020. (Překl. Jaromír Loužil, Jiří Chotaš a Ivan Chvatík.)

KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Praha: Svoboda, 1992. (Překl. Jaroslav Kohout a Jiří Navrátil.)

LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*. Praha: OIKOYMENH, 2012. (Překl. Miloš Dokulil.)

MALEBRANCHE, Nicolas. *Hledání pravdy, v němž se pojednává o přirozenosti lidského ducha a o tom, jak ho máme užívat, abychom se vyhnuli omylu ve vědách, 1. díl*. Praha: Togga, 2017. (Překl. Martin Vrabec.)

MOORE, George Edward. *Some Main Problems of Philosophy*. New York: Collier Books, 1966.

PAPPAS, George S. Abstract ideas and the „esse is percipi” thesis. *Hermathena*. Trinity College Dublin, 1985, 139, 47–62.

PLATÓN. Obrana Sókrata. In: *Euthyfrón. Obrana Sókrata. Kritón*. Praha: OIKOYMENH, 2005. (Překl. František Novotný.)

RICKLESS, Samuel C. *Berkeley’s Argument for Idealism*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998. (Překl. Milan Váňa.)

TIPTON, Ian. C. a Charles. J. MCCRACKEN, eds. *Berkeley’s Principles and Dialogues: Background Source Materials*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2000.